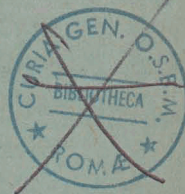

Sykes
O.B.T.

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЗБІРНИК Ч. 37

1963

З М І С Т

П. Феденко: Національне питання в СРСР після смер- ти Сталіна	1
В. Данилович: Наша політична еміграція	10
Г. Денисенко: Податок з обороту в Советській фінансо- во-податковій системі	18
В. Голубничий: Суспільні відносини та діючі політичні сили на Україні	31
М. Стиранка: Одна з найбільших невдач советського режиму	41
І. Лучишин: Київська конференція в обороні україн- ської мови	45
Богдан Феденко: Диктатура і культура	48
І. Лучишин: Ілюзії емігрантського «советолога»	55
С. Довгаль: Згадка про Павла Богацького	60
” ” Пам'яті Антона Чернецького	62
П. Феденко: Лист до Редакції	64

Редакція й адміністрація журналу «Вільна Україна» про-
сить Вп. передплатників і читачів вибачити, що це число
виходить пізніше. Це сталося з технічних причин, які в
умовах нашої праці перешкодили своєчасно випустити наш
квартальник.

Редакція й адміністрація

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ДУМКИ

Видає: Українська Вільна Громада в Америці. Редагує Колегія
Адреса Редакційної Колегії, для адміністративних справ і грошових
посилок: Ukrainian Free Society of America Box 4, Peter Stuyvesant
Station, New York 9, N. Y. U. S. A.

Передплата на рік (4 числа) \$4.00 Ціна примірника \$1.00

РІК	1963	Ч. 37
-----	------	-------

П. Феденко

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В СССР ПІСЛЯ СМЕРТИ СТАЛІНА

В березні 1963 р. минуло десять років від смерти Сталіна. В світовій пресі з приводу цієї дати багато писалося й пишеться. Хочу тут звернути увагу на одну сторону діяльності померлого тирана — його відношення до поневолених народів — раніше царської, пізніше — советської імперії. Ще перед революцією 1917 року Сталін, за порадою Леніна, взявся вивчати національне питання. Вислідом його студій, під проводом Леніна, була невелика стаття — «Марксизм і національне питання» — надрукована в місячнику «Просвещение» 1913 р. в Петербурзі. В своїй статті Сталін розвивав теорію Леніна про «злиття націй» при соціалізмі. Для народів Кавказу Сталін не бачив іншого виходу, як прилучитися до «спільної течії вищої культури». Цією вищою культурою була, на погляд Сталіна (теж і Леніна), культура російська. Сталін, ідучи за Леніном, який обстоював «всіляку асиміляцію націй», сам відцурався свого грузинського народу і зробив кар'єру в Росії, в ролі некоронованого самодержця Російської імперії.

Відома його промова 24 травня 1945 р., в якій диктатор пив за здоров'я російського народу, як «керівного народу» і хвалив його «ясний розум, стійкий характер і терпеливість». Югославський комуніст М. Джілас, що приїздив до СССР в час війни і по війні, зустрічався на кожному кроці з російським шовінізмом і великодержавними почуваннями, з погордою до інших народів. Цьому російському шовінізмові сприяв Сталін, бо хотів спертися на найчисленнішу націю в советській імперії. Правда, офіційно говорить комуністична пропаганда про «советський патріотизм». Можна б думати, що в цьому патріотизмі є місце й для інших народів Советської імперії. Але в Великій Советській Енциклопедії про советський патріотизм написано, що у нього є «глибо-

ке історичне коріння», яке має ґрунт «в великих патріотичних традиціях російського народу» (том 39, стор. 486, видання 1956 р.).

Після смерті Сталіна були помітні в політиці його наслідників хитання щодо неросійських народів ССРСР. Насамперед, деякі дії начальника НКВД, Берія, в 1953 році показують, що він, в надії захопити всю владу в свої руки, пробував викликати прихильність до себе серед поневолених народів ССРСР. Напр., Берія зробив чистку в поліційному апараті Грузії: особи, що за життя Сталіна фабрикували справи про «неіснуючий націоналізм», були арештовані і покарані, а їх жертви, репресовані за життя Сталіна, були ретабілітовані. Трудно сказати, як далеко збирався йти Берія в своїй політиці: уже в липні 1953 р. його зліквідували інші Сталінові «соратники». Слід все ж відзначити, що після ліквідації Берії переможці обвинуватили його в «буржуазному націоналізмі»: мовляв, Берія сприяв підсиленню діяльності недобитків «буржуазно-націоналістичних елементів в союзних республіках», що він сіяв ворожнечу серед народів, намагався зруйнувати «дружбу народів ССРСР з великим російським народом». («Правда», 10. 7. 1953). Є однак факти, які свідчать про те, що після смерті Сталіна нове «колективне керівництво» вважало за потрібне дещо ослабити натиск російського великодержавного шовінізму на інші народи. Тому, напр., в середині червня 1953 року звільнено першого секретаря компартії України Л. Мельнікова, росіянина, якому поставлено в вину «перекручування» і «грубі помилки» в національній політиці, зособна — русифікацію високих шкіл в Україні. («Правда», 13. 6. 53). Не Берія звільнив Мельнікова з посади секретаря КПУ України: це зробив президіум ЦК КПСС у Москві. Усунувши Берію, наслідники Сталіна все ж не рішилися відразу вернутися до метод національного гноблення в стилі померлого диктатора. В Україні, вперше в історії комуністичної диктатури, на пост першого секретаря КПУ призначено українця — О. Кириченка. Щоб підчеркнути «рівність народів», створено в Москві бюро комуністичної партії для Російської Республіки. На 20 з'їзді КПСС в 1956 р. в доповіді Хрущова поставлено домагання децентралізації промисловости ССРСР: мовляв, тепер в неросійських республіках створилися «національні кадри» для керування народнім господарством. Як відомо, за життя Сталіна заяви «націоналів» про їх любов до своїх народів уважалися за «буржуазний націоналізм». Хрущов на 20 з'їзді партії відмежувався від політики Сталіна. Він казав, що «деякі товарищі» помиляються, коли думають, що «любов до рідного краю нібито суперечить міжнародній солідарності трудящих... Таке толкування ображає національні почування людей». На 20 з'їзді промовляла історичка А. Панкратова

проти фальшування історії поневолених народів ССРСР в шкільних підручниках.

Вона нарікала на те, що в шкільних підручниках і книгах з історії неросійських народів «майже не уділяється увага виявленню національно-колоніального гноблення царського самодержавства».

В доповіді про «культ особи», яку мав Хрущов на закритому засіданні 20 з'їзду партії, промовець висловив співчуття до народів, які зазнали репресій за влади Сталіна: він обіцяв направили кривди, вернути народи Північного Кавказу з Туркестану в їх рідні країни. При цім Хрущов пролив «крокодилячі сльози» теж з того приводу, що Сталін готував плян виселити всіх українців за Урал, тільки що для такої численної нації в Сибірі в той час не знайшлося місця. Для характеристики морального рівня членів комуністичного з'їзду слід згадати, що при словах Хрущова про намір Сталіна викоренити українську націю в залі з'їзду не було вигуків обурення й протесту проти цього пляну народобвиства: навпаки, як зазначено в протоколі, веселий регіт залунав в залі з'їзду. В промовах на 20 з'їзді партії ніхто не згадав про кримських татар, виселених в 1944 році в Туркестан, теж не згадано про долю німців-колоністів та греків, що були депортовані за Урал в час 2 світової війни. З цього видно, що співчуття Хрущова й товаришів до народів — жертв Сталінського народобвиства — має обмежений характер. Та й ті народи Північного Кавказу, що були вигнані з жінками й дітьми, разом з місцевими комуністами, за Урал, не зазнали обіцяного партією добродійства. Правда, їм дозволено вернутися в рідні околиці, але там вони застали людей, переселених із інших республік Советської імперії. Багато цих нещасливих поворотців мусли шукати праці в містах і промислових центрах і жити в окремих бараках. Протягом перебування за Уралом ці малі народи Північного Кавказу — чеченці, калмики, балкари й інші втратили коло 25% свого попереднього числа. Треба, однак, згадати велику витривалість цих народів в обороні своєї національної індивідуальності. За переписом 1959 р., рідну мову зберегли: чеченці на 98,8%, інгуші — на 97,9%, калмики — на 91%, балкари — на 97%, карачаї — на 73%. Однак, як стверджує той самий перепис людности, на протязі між 1939 і 1959 роками більше як 10 мільйонів громадян ССРСР втратили рідну мову і прийняли російську, як рідну («Правда», 4. 2. 1960).

Національне питання було згадане в промовах деяких учасників 21 з'їзду КПСС в 1959 році. Приміром, секретар КПУ Подгорний говорив про потребу «розвивати в українському народі благородне чуття советського патріотизму й пролетарського інтернаціоналізму». З попереднього ясно, що під советським патріо-

тизмом Подгорний розуміє патріотизм російський. Мухітдінов, секретар КПСС (національністю узбек), закликав з'їзд до створення передумов для зближення «соціалістичних націй», але радив, що при тім треба дуже уважно ставитися «до особливостей і почувань кожної нації... Кожний народ гордий своєю історією, культурою, тим вкладом, який він вложив у розвиток світової цивілізації. Ми повинні всіма засобами сприяти цьому благородному почуванню... Кожна нація законно прямує розвивати свою національну мову». Мухітдінов пригадав однак, що в неросійських школах треба навчати російської мови, і закликав партію вести боротьбу проти «націоналізму й шовінізму», який виявляється в тому, що уряди окремих республік Советського Союзу намагаються створити своє «замкнене господарство», щоб мати все «своє».

Тодішній секретар КПСС у Москві О. Кириченко (його взяв Хрущов із Києва, призначивши на місце Кириченка Подгорного) вихваляв «тісну братську судружність», в якій живуть народи ССРСР, «без тіні недовір'я, без роздору». Одначе інші промовці показали, що в народах ССРСР є «націоналістично настроєні люди» (Кебін, секретар Естонської компартії). Снечкус, секретар Литовської компартії, казав на 21 з'їзді, що в Литві є такі, що хочуть «нарушити дружбу з великим російським народом». Теж секретар Туркменської компартії Караєв засудив своїх товаришів — секретарів партії, що «недбало поставилися до кадрів інших національностей», які були прислані в Туркменію. З наказу Москви цих туркменських комуністів звільнено з роботи в секретаріаті. Згідно з директивою Леніна, що треба «перемішувати нації», сприяти їх асиміляції і помагати їм навчитися «великої російської мови», вожді КПСС посилають російські технічні сили — інженерів, всяких техніків і кваліфікованих робітників — в неросійські республіки, а технічні кадри «національних республік» посилають на роботу в Росію або в ті країни, де вони можуть порозуміватися з місцевою людністю тільки мовою російською. Коли проти цієї політики Москви, яка веде неросійські народи ССРСР до втрати національного обличчя, зливаючи їх в «російському морі», протестують «націонали», то це вважають вожді КПСС за «буржуазний націоналізм» і відповідно розправляються з ними.

Боротьбу проти «буржуазного націоналізму» веде КПСС, як і за життя Сталіна, не тільки в сучасності, але також і в минулому, в історії. Це можна показати на прикладі героя народів Північного Кавказу — Шаміля, що вів боротьбу проти російської агресії в 19 віці. За влади Сталіна, всупереч поглядів Маркса, який високо ставив Шаміля і його ідею національної незалежності, Сталін звелів советським історикам доводити, мов-

ляв, Шаміль був агентом «англійського й турецького імперіалізму». Після смерті Сталіна деякі советські історики пробували писати про Шаміля, як поступового діяча (напр., «Вопросы Истории», ч.ч. 2 і 3 1956 р.). Але в тому самому часописі з'явилися статті, в яких писано, що реабілітація Шаміля пошкодила б зміцненню дружби між народами ССРСР. В 1957 р. в партійному органі «Коммунист», Москва, ч. 4, в статті про партійність в історичній науці зазначено, що «ніюдин советський науковець не сумнівається в поступовім характері об'єднання народів Північного Кавказу з Росією». Отже, завоювання названо «об'єднанням». А тому, що Шаміль завзято боровся проти армій царської Росії, посланих на завоювання Північного Кавказу, то, зрозуміло, він був ворогом «прогресу».

В квітні 1959 р. в різних республіках Советського Союзу ухвалено закон про обов'язковість навчання «національних» мов в російських школах окремих «національних» республік і про сприяння навчанню російської мови в школах з неросійською викладовою мовою. Цей закон сприйняли неросійські народи як акт нової дискримінації своїх мов супроти мови російської. Русифікаційна політика КПСС виявляється теж в видавничій справі. Наприклад, в 1960 р. в Советській Україні видруковано 3 844 книги українською мовою, а мовою російською — 3 893 книги. («Советская Печать», Москва, 1961 р., стор. 53). Таким чином, в Україні друкується для 17% російської людности цієї республіки більше книг як для 76% українців. Ці числа зовсім не свідчать про «рівноправність» народів ССРСР. Не треба забувати, що російською мовою виходять переважно книги наукові, а в мові українській друкуються переважно книжки, призначені для партійної пропаганди. Коли ж виходить українською мовою наукова праця, то в дуже обмежених тиражах, так що така книжка робиться негайно раритетом.

Про те, як дріб'язково провадиться політика русифікації в Україні (це відноситься теж і до інших народів ССРСР), показує такий приклад: в київському місячнику «Вітчизна» друкувалися уривки із «Матеріалів до синонімічного словника української мови», зібраних А. Багметом. Автор і видавництво не могли видати цей словник окремою книжкою, бо, очевидно, влада не дала на таку книгу паперу. Мало того: мабуть під натиском згорі редакція «Вітчизни» припинила в серпні 1962 р. друкування українського синонімічного словника на своїх сторінках. Це рішення викликало протести читачів. Напр., група учителів-читачів «Вітчизни» в листі до редакції повідомляла, що багато учителів в Україні склали уривки синонімічного словника з «Вітчизни», щоб вийшла по закінченні з цих уривків ціла книжка. Учителі писали до редакції «Вітчизни», що в Україні нема ні-

одного українського синонімічного словника, і висловлювали надію, що редакція місячника продовжить друкування цього словника на сторінках «Вітчизни». Для характеристики відносин в Україні під комуністичною диктатурою Москви слід відзначити, що ніхто з читачів «Вітчизни» не відважився поставити питання: чому компартія дає всякі можливості для культури російської мови (є множество словників для цього, виданих під теперішнім режимом), але українську мову ця нібито «інтернаціоналістична» партія трактує по мачушиному. Аджеж навіть царський режим не забороняв друкувати українські словники і праці з українського мовознавства (Словник Грінченка, Українська історична граматика Павла Житецького і ін.). Редакція «Вітчизни» повідомила читачів, щоб вони замовляли словник Багмета, бо «може» редакція надрукує цей синонімічний словник в 1963 році... («Вітчизна», жовтень 1962 р.).

Перешкоди, які ставить компартія розвиткові української мови та мов інших народів ССРСР, належать до системи «національної політики» КПСС. Аджеж теорія Леніна і програма партії, ухвалена на 22 з'їзді в 1961 р., ставить завдання для політики партії — «зближення націй». Це має відбуватися на основі єдиної для всіх народів ССРСР російської мови. Якщо в цьому напрямі йде «історичний розвиток», то нащо тоді тратити сили і марнувати гроші на таку «безнадійну справу», як розвиток мов неросійських народів? Аджеж сам Хрущов сказав на 22 з'їзді партії, що російська мова «фактично зробилася другою рідною мовою для народів ССРСР». Він також ствердив, що «населення республік стає все більше мішаним національно» і що границі між республіками Советського Союзу «стираються». Тому КПСС зовсім послідовно гальмує розвиток неросійських мов. Їм накидає партія все нові російські слова й звороти (це зветься «збагачування братніх мов»), з наміром перетворити ці мови на «жаргон». Недарма нарікає «Вітчизна» з липня 1961 року: «В нашій прозі не припиняється процес засмічування і спотворення мови, який стурбував самих письменників».

Першою жертвою керованою партією процесу «злиття націй» в ССРСР призначено бути жидам. Комуністична партія не визнає жидів за окрему націю. Коли після 2 світової війни була створена держава Ізраїль, то це було фактичне заперечення комуністичної теорії. Симпатії жидівських мас Советського Союзу до держави Ізраїля викликали у провідників КПСС підозріння до советських громадян-жидів, як непевних людей, що, окрім «соціалістичної батьківщини», мають якісь надії на Ізраїль. Сталін після 2 світової війни заборонив усяку культурну діяльність жидівською мовою (їдиш). Заборонена була преса, культурно-освітні установи, театри. Багато письменників і дія-

чів науки, що признавалися до жидівської національності, стали жертвами репресій. Коли жидівські діячі в вільних країнах протестують проти викорінювання жидівської культури в ССРСР, то відповідь із Москви одна: мовляв, в ССРСР є повна рівноправність і свобода для всіх народів, і жида самі добровільно перейшли на російську мову. «У нас немає жидівського питання», — казав Хрущов у промові до письменників 8 березня 1963 р., — «а ті, що його вигадують, співають на чужий голос» («Правда», 10. 3. 1963). Хрущов дорікає Є. Євтушенкові за його поезію «Бабин Яр»: мовляв, нацисти розстрілювали не тільки жидів, але й людей інших національностей. Це правда, але треба признати, що Гітлер мав спеціальну «програму» на винищення жидів у цілім світі. Слов'янські народи німецькі нацисти плянували обернути в невільників, в робочу силу, щоб служила потребам «Третьої імперії». Але жидам Гітлер готував одне: фізичне винищення. Євтушенка вразило, що в Бабиному Яру, біля Києва, де відбувалися страшні сцени масового убивства жидів — дорослих і дітей — немає навіть пам'ятника жертвам фашистівського бузвирства. І за це він дістав від Хрущова догану.

За життя Сталіна і деякий час після смерти диктатора було звичаєм в комуністичній пропаганді при засуді «місцевого буржуазного націоналізму» згадувати також «російський великодержавний шовінізм». Тепер на з'їздах комуністичних засуджують «місцевий націоналізм», але про російський імперіалістичний націоналізм забувають. Навпаки, в советській пресі йде систематичне «програмове» звеличування Росії і народу російського — в минулому і в сучасності. Так, наприклад, в час виборів до Верховного Совета ССРСР, в березні 1962 р., партійна пропаганда згадувала поряд «історичні досягнення» князя Юрія Довгорукого, основника Москви, царя Петра I і Леніна й Хрущова. В статті пишеться, про «велику історичну місію Росії». Росія — це ССРСР: «безсмертні імена прикрасили геройський шлях землі російської... Всіх цих героїв породила наша мати-земля російська, наділила їх могутністю й талантом» («Правда», 19. 3. 1962). В той час, коли в Англії відбуваються святкування проголошення нових незалежних держав — бувших колоній Британської імперії, — в ССРСР улаштовуються ювілеї завоювань царями неросійських народів. Так, в 1957 р. в Советськім Союзі урочисто відсвятковано 400 роковини прилучення Башкирії до Московського царства. Велика Советська Енциклопедія пояснює, яким дорбодійством для башкирів було прилучення до Москви: мовляв, це «врятувало башкирців від поневолення кімліками» (Том 4, стор. 343, 2 видання). Теж і Українська Радянська Енциклопедія співає на ту саму ноту: мовляв, підданство у московського царя, «не вважаючи на колоніяльне гноблення ца-

рату, мало прогресивне значення для дальшого розвитку Башкирії» (Том I, стор. 472).

Особливо розцвів російський великодержавний націоналізм восени 1962 року з нагоди 150-ліття бою під Бородіном. Наприклад, в «Комсомольській Правді» з 18 жовтня 1962 р. писано про рід російських дворян на ім'я Глінка: «Що ж, були в роді й повні генерали, і сенатори, і люди дуже неозначених, а то й правих політичних симпатій. І все таки, без усякого перебільшення, можна виділити одну рису, що об'єднує багато поколінь роду — щирю любов до Батьківщини... Ні, не вмирала тяглість поколінь! Ні, завжди був цей перехідний міст над двома шляхами — простий і світлий, як перехід із палацу з'їздів в стару залю російської слави в Георгіївську! Отже «два шляхи» — шлях царської Росії і шлях Росії комуністичної — ведуть до одного, спільного їм імперіялістичного «мосту». В словах «Комсомольської Правди» про зв'язок поколінь Росії дворянської і комуністичної нема ні слова про класову боротьбу, не згадується про погляд Леніна, що повинністю «інтернаціоналіста» в війні з чужими державами є помагати поразці своєї «буржуазної» батьківщини. Компартія Советського Союзу відкинула теорію Леніна і стала на позицію «соціал-патріотизму», який так нащадно громив вождь большевизму в час першої світової війни.

На перше місце вожді КПСС ставлять «національні завдання» Росії. Теоретик КПСС Б. Пономарьов дає таку формулу російсько-советського «інтернаціоналізму»: «Сполучення вирішення національних завдань з інтернаціональними задачами соціалістичного об'єднання всього комуністичного руху, — це й є інтернаціоналізм КПСС в дії» («Правда», 18. лист. 1962 р.). Це саме кажуть і китайські комуністи, які на свій лад хочуть сполучити «національні завдання» Китаю з «інтернаціоналізмом», і в цій точці мають конфлікт з російськими імперіяльними інтересами в Азії. Недавні заяви китайського комуністичного уряду, що він хоче зробити «ревізію» імперіялістичних договорів, які в свій час були накинуті царською Росією китайцям, мусіли поважно занепокоїти володарів Кремля. Адже ж так ревізія привела б до втрати великих територій СРСР в Сибірі, які колись належали Китаєві, включно з Владивостоком. Сталін передбачав, що перемога комуністів у Китаї принесе великі турботи для Москви, а тому не бажав створення комуністичного уряду в Китаї. Тепер, коли комуністичний Китай з 650 мільйонами людности шукає собі «життєвого простору» і заздро поглядає на мало заселені території Советського Союзу в Азії, в Москві росте тривога. Це відбувається теж і на дальшій політиці уряду СРСР супроти неросійських народів советської імперії. Масове переселення людности «національних республік» за Урал має по-

двійну ціль: заповнити порожнечу в Сибірі й Туркестані переселенцями з європейських областей ССРСР і одночасно ослабити людність неросійських республік присланими туди людьми із Росії. В Азії переселені українці, балтійці, кавказці не мають ні шкіл в рідній мові, ні преси, а тому примушені приймати мову російську, втрачати свою національність. Наплив росіян в неросійські республіки і політика партії до «злиття націй» прямує до того самого: до русифікації неросійських народів. Раніше в комуністичній партії була популярна формула: «культура національна формою і соціалістична змістом». Тепер вожді КПСС стараються накинути неросіянам російську «національну форму» культурної творчості. Московські «Известия» з 5. 12. 1961 р. вітають «процес», коли «національні письменники» переходять на російську мову, бо цей процес «має позитивне значення». Часопис «Литература и Жизнь» (Москва, 31. 2. 1962 р.) радить неросійським письменникам мерщій переходити із «стежок» національної літератури на «широкий шлях російської літератури».

Не сміємо легковажити ці «процеси» систематичної денационалізації неросійських народів, якими керує КПСС. Оптимістичні твердження, які зустрічаємо в українській пресі на чужині, мовляв, народи «вічні, невмирущі» — неоправдані. Історія показує, що багато народів у минулому зникли з кону життя: вони були фізично знищені дужчими сусідами або ж втратили національну індивідуальність, змішалися з іншими націями. Тепер в Ризі, у Львові, в Чернівцях і в містах Естонії більшість складають переселенці з Росії; коли в деяких республіках Туркестану місцева людність вже складає меншість супроти виселенців із європейських частин ССРСР; коли всюди ведеться натиск на неросіян, щоб приймали мову «старшого брата», і охочим до асиміляції даються різні матеріальні вигоди; коли в «національних» республіках, приміром в Татарії, творяться національно мішані колгоспи, щоб прискорити «злиття», то це показує, що Москва почала рішучу і безоглядну боротьбу проти «місцевого буржуазного націоналізму». Не робімо собі ілюзій: може статися, що менші народи ССРСР в цьому процесі втратять свою національну індивідуальність, стануть жертвами московського молоха. Більші народи зможуть витримати довше цей натиск русифікації. Але як довго?

Треба відзначити, що політика «злиття націй» викликає серед загрозених народів спротив: зміцнюється, особливо серед інтелігенції поневолених народів, любов до рідної мови й культури, чуття патріотизму, національної гідності, потоптані Москвою, виявляється в різних формах. Про це свідчать статті визначних письменників, наради мовознавців і діячів культури взагалі в Україні.

В. Данилович

НАША ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ

Політична еміграція покидає рідний край через невдоволення режимом. Економічна еміграція виходить з краю в зарібкових цілях. Політична еміграція прямує до досягнення певних політичних цілей на чужині для добра свого народу. Розуміється, можуть бути різні роди політичної еміграції. Нас цікавить тільки два її роди, а саме: політична еміграція, яка ставить собі за мету здобуття чи відновлення державности свого народу і зміну режиму в своїй країні, — та другий рід еміграції, яка бажає тільки зміни режиму у своїй державі. До першої категорії належать еміграції всіх поневолених народів Росії, в тому числі й України. До цього роду еміграції зачисляють себе також політичні емігранти сателітських держав, які не визнають незалежними і вільними своїх теперішніх держав («народніх демократій») і хочуть відновити самостійність, скинувши тоталітарний режим. Інші політичні емігранти прямують тільки до зміни режиму, як це бачимо серед еспанської або кубинської еміграцій.

Для політичної еміграції, якої державу окупувала чужа сила, поворот на батьківщину можливий тільки після досягнення самостійности і по зміні влади в ріднім краю. Для іншої еміграції її мета є досягнена, якщо в краю змінився режим, який спричинив її вихід в чужі країни.

Українська еміграція вийшла з рідного краю після поразки у визвольній боротьбі з надією на відновлення незалежної Української Народньої Республіки і з бажанням створення в нашій державі демократичного ладу.

Українська політична еміграція не визнає фіктивної УССР не тільки з політичних, але також і з правних мотивів, бо після окупації України Росією немає в правному розумінні Української держави, а тільки советська фікція держави. Наша еміграція не визнає також і існуючого на Україні комуністичного режиму. Ця еміграція не вернеться на рідну землю поки не буде відновлена самостійність України з демократичним ладом. Якщо б в Російській імперії настав навіть демократичний лад без самостійности України, то представники самостійницької ідеї не могли б вернутися, доки Україна не буде незалежною державою.

Наша політична еміграція повинна зрозуміти, що ідея нашої самостійности не знайшла зрозуміння і піддержки в великодержавках, які хочуть зміни сучасного режиму в Російській імперії на режим демократичний, але, з другого боку, вони байдужі або й ворожі до державної самостійности народів, поневолених Москвою. Нам не вдалося переконати світ про те, що в його інте-

ресі є усамостійнення цих народів. Це трагедія цих поневолених народів.

Виходячи з цього положення, коли ми вглибимося в заяву пана Ровена, делегата Державного Департаменту на конгресі УККА в жовтні 1962 р., то мусимо ствердити, що Вашингтон не бажає підтримувати домагання нашої державної самостійності та інших поневолених народів Росії. В 1918-1919 рр., коли Україна самоозначилася як самостійна держава, західні великодержави старалися вдержати велику Росію і твердити, що ми незрілі до державного життя. Сьогодні, в атомовій добі історії людства, коли навіть найвідсталіші колоніяльні народи визнано «зрілими» до державного життя, — нам кажуть, що ми не державний народ та що ми повинні щойно самовизначитися.

Не дурім себе ілюзіями «Тижня поневолених націй» та проголошеннями роковин 22 січня і заявами конгресменів. Про ці засоби виборчої пропаганди висловився зовсім ясно сенатор Дадд: «Але це визвольне питання не сміє zdeгенеруватися в звичайний пропагандивний засіб. Ми мусимо з усією повагою зробити питання визволення поневолених народів метою нашої дипломатії...» А сказав він це після проголошення «Тижня поневолених націй» та заяв з нагоди 22 січня.

Цього не зроблено досі в ЗДА.

В цій трагічній ситуації ми розбиті на багато таборів. Ми ведемо окрему політику УНРади, окрему УККА, окрему КУК ітд. Тоді, коли ми в зовнішніх справах нашої національно-державної політики повинні стояти одностайним фронтом, ми йдемо різними шляхами, і це свідчить про нашу політичну незрілість. Ми не хочемо зрозуміти, що державність нашої нації може бути забезпечена тільки в демократії, а ніколи в тоталітаризмі. Ми не можемо зрозуміти, що ніякі амбасади УССР нам не допоможуть у відновленні УНРеспубліки. Ми не хочемо зрозуміти, що вироблення корисної для нас опінії в справі поневолених Росією народів — це дуже тяжка праця.

В тому тяжкому положенні нам є на потребу єдність нашої зовнішньої політики, наших зовнішніх виступів. Про це ми говоримо вже від початку нашої другої еміграції в Європі, робимо спроби координації тих виступів, а кінець-кінцем виступаємо перед політичним світом від різних політичних організацій, часто із суперечними заявами.

Очевидно, що виступи на зовні повинні бути обмежені до ДЦ УНР і краєвих політичних центрів, а ці останні повинні свої виступи вповні координувати з ДЦ УНР. Ми мусимо всю нашу увагу концентрувати на тім, щоб переконати творців опінії світу, що ми хочемо тільки відновити свою державність аналогічно до домагання балтійських держав і сателітів. Ми цікавилися від-

носинами серед польської політичної еміграції і мусимо ствердити, що серед поляків нема ніякого розходження в основних питаннях державної самостійности і демократичного ладу в Польщі. Не вважаючи на розбиття польської еміграції, вона займає в своїй зовнішній політиці в засадничих справах одну позицію.

Ми мали можливість з'ясувати у «Вільній Україні» при різних нагодах зовнішню політичну лінію в українській справі голови УККА в ЗДА, від 1949 р. почавши, і ті помилки, які він робить в тій справі по сьогоднішній день. Він визнає, що УССР — це наша держава, що УССР чи СССР правно і справедливо анексували західно-українські землі, що УССР мала для цього правні і моральні підстави. Згідно з цим становищем, від імени УККА в 1953 р. домагався в конгресі ЗДА встановлення дипломатичних зносин УССР з ЗДА, а в 1955 р. переконаував сенаторів, що УССР суверенна держава та що делегація УССР в ООН є представництвом української держави. В 1961 р. він на дискусійнім клубі в Нью-Йорку заявив, що нашою найважливішою справою в зовнішній політиці є нав'язання дипломатичних відносин ЗДА з Києвом. («Вільна Україна» ч. 33 ст. 46-52 і ч. 35-36 ст. 1-5). Він в «Українському Квартальнику» 1962 р. ч. 3 звернувся до своєї «ересі».

Д-р Добрянський не є політичним емігрантом, отже він може сказати, що він не розуміє української справи. Однак через його постійний вибір на голову УККА, УККА його зовнішню політику в українській справі визнає за правильну. Вартість «здобутків» п. Добрянського показала ся найкраще в тому, як нас Державний Департамент трактує, висилаючи на конгрес УККА містера Ровена, як свого представника, який нібито після запевнень д-ра Добрянського мав взяти участь в дискусійнім вечорі Конвенції УККА; а тим часом він зложив заяву, яка перекреслює принципи «Тижня поневолених народів» і святочні заяви в Конгресі ЗДА з нагоди 22 січня, та відійшов, не бажаючи навіть дискутувати з провідниками УККА.

Але з д-ром Добрянським ми маємо діло як в ЗДА родженим громадянином другої генерації. Отже варто занотувати в тій справі голос члена Екзекутиви УККА, який є політичним емігрантом, а саме д-ра Падоха.

В «Нашій Батьківщині» з 8 грудня 1962 р. ч. 4-5 у статті «З форуму нью-йоркського клубу круглого стола» читаємо: «Д-р Падох висловив незадоволення, що на Конвенції (УККА — В. Д.) не поставлено на розгляд такого важного питання, як нав'язання дипломатичних взаємин з УРСР, бо, маючи амбасадора в Києві, і п. Раск не міг би трактувати Україну як традиційну частину СССР, чи Росії». Отже д-р Падох шкодує, що остання Конвенція УККА, яка відбулася 11-13 жовтня 1962 р. в Нью-

Йорку, не вирішила в резолюції домагання до ЗДА, щоб ЗДА нав'язали дипломатичні взаємини з УССР. Подібну резолюцію вже ухвалив, на жаль, і КУК в Канаді. Значить, д-р Падох визнає УССР як нашу державу, а вслід за тим вимагає від ЗДА нав'язання з московським режимом на Україні дипломатичних відносин.

Ми думаємо, що д-р Падох після цієї заяви повинен зректися свого становища в УККА, бо він без сумніву перестав бути політичним емігрантом українського народу. Але д-р Падох в синедріоні УККА не є самотній. Він має напевно підтримку в проводі УККА в своїй політичній лінії, і тому наші уваги відносяться до всіх прихильників його політики, а не тільки особисто до нього. Д-р Падох не розуміє, що коли б навіть ЗДА нав'язали з політичних причин дипломатичні відносини з фіктивною УССР, то це не змінило б нашого політичного положення так, як не змінила його присутність делегації УССР в ОН. Як довго ЗДА не визнають, що ми мали свою незалежну державу, так довго і політичні акти ЗДА є для нас без значення в формі амбасадорів.

Як довго ЗДА не визнають, що Україна є анектованою країною, подібно як балтійські держави, так довго з амбасаді в Києві не буде українській визвольній справі ніякої користі. Якщо б біло-росіяни прийшли в Росії до влади, то вони без шкоди для себе могли б оставити українську амбасаду в ЗДА, бо устрій Росії був би тільки перемальований з червоного на білий, а біла Москва встановила б, замість червоних, — білих «малоросів» амбасадорами.

Без самостійности України не може бути самостійних амбасадорів. Це політична азбука. Яка була б користь з того, що союська Україна дала б свого амбасадора в Вашингтоні, коли він нів би неминуче московсько-большевицьку політику, а не українську?

В січні 1963 р. Екзекутива УККА проголосила звернення «до всіх членів української національної і незалежницької спільноти в справі намагання московської комуністичної централі розложити і послабити внутрішню всю українську іміграцію в Америці». В цьому зверненні УККА осуджує тих українців, які пішли в грудні 1962 р. на «ікру» до представництва УССР при ОН. Розуміється, що й ми цей поступок засуджуємо. Все таки ми питаємо, чи ті, які пішли на прийняття до українсько-советських дипломатів, не міркували, що коли провід УККА визнає УССР за українську державу, то чому б не покуштувати у «своїх» ікри. Чи не справджується народна філософія: «Від голови риба смердить»? Чому УККА мовчить, мов води в рот набрав, в справі дійсних спричинників розкладу нашої іміграції, починаючи від свого складу?

Це саме звернення УККА забрало голос також у справі виступів у 1962 р. мистецького ансамблю Вірського з УССР, який вислано з метою, «щоб ними внести дезорієнтацію в оцінці правдивого положення поневоленого комуністичною диктатурою українського народу», — як каже комунікат.

Тій справі присвячено багато місця в нашій пресі. Ми не будемо повторяти всіх аргументів «за» і «проти». Все ж таки дивне є, що УККА відважився видавати такий комунікат в справі, в якій громадянам вільно мати різні погляди, і політична керівна організація не сміє накидати свого погляду. Бо хто може заборонити нам іти на мистецькі виставки, хоч відомо, що наші мистці невірники з УССР навіть мусять ті вистави подекуди забарвлювати на приказ «старшого брата»? Чи УККА вважає політичну еміграцію за таких наївних, що вони не знають нашого рабського положення в Україні? Тільки ті, які не бачили і не знають з власного досвіду большевицького рабства, не розуміють, що твориться в душі тих мистців, що під примусом мусять часом забарвлювати своє мистецтво комуністичною пропагандою. Але у випадку Вірського майже не було тієї пропаганди. І відвідувачі концертів мали насолоду з мистецтва ансамблю Вірського.

Виступ ансамблю Вірського не викликав серед нашої еміграції прихильності до московсько-большевицького режиму. Пересторога ексекютиви УККА в справі ансамблю Вірського — це доказ примітивізму та приклад зневаги проводу УККА супроти української політичної еміграції, її моральної сили і політичного розуму.

Провідники УККА не хочуть зрозуміти, що культуру, науку і мистецтво українського народу, а, з другого боку, політику Москви, треба окремо трактувати. Зверненням в справі мистецтва УККА переступив свої компетенції. З тієї причини треба того роду виступи рішуче осудити.

На жаль, знайшовся і в ВО УНРади один пан, який вже від 1950 року пропагує, що УССР є наслідниця УНР, отже, що УССР є «українська держава» як була державою Українська Народня Республіка.

В паризькому «Українському Слові» з 30 грудня 1962 знаходимо статтю п. Д. Андрієвського п. заг. — «Огірковий сезон, чи щось інше», — в якій читаємо: «Ми пережили не одну подібну історію, коли напр., я висловив думку, що українська держава, створена за часів революції, існує і тепер, визнана навіть Об'єднаними Націями, бо ж зміна режиму не анулює факту держави. Спочатку мене мало не скаменували за таку ересь, а з часом моя думка знайшла майже загальне визнання».

Ми читали ці статті Д. Андрієвського і все собі думали, чому цей журналіст береться до наукових проблем. Ми запевняємо його, що його поверхового погляду не поділяє 99% знавців міжнародного права, а саме, що УССР є державою в міжнароднім розумінні та що вона є спадкоємцем УНР. Це таки дійсно ересь, і то дуже велика. Та йому вільно мати еретичні погляди, але рівночасно не можна його терпіти у Виконнім Органі УНРади, щоб він проповідував свої ересі. Ці ересі є запереченням існування ДЦ УНР, бо ж ми вийшли на еміграцію не з причини зміни режиму, який би прийшов внаслідок внутрішньої української революції в Українській Народній Республіці, як це твердить советська пропаганда, а з причини окупації нашої території Советською Росією. По лінії автора, хіба що Советська Росія могла б зробити революцію на Україні і в той спосіб прийшла до влади. Але і в тім випадку це була б окупація. УССР була новим ніби державним твором, який Москва формально, для своїх політичних цілей, проголосила. Ця «державна» проіснувала до кінця 1922 р., а за конституцією СССР в 1923 р. УССР була інтегральною частиною СССР. Після 1922 р. УССР втратила навіть свою формальну міжнародню підставу як держава, і уряд СССР подав це до відома всім державам світа і відкликав тих кількох послів, що перебували в Польщі, Чехословаччині, Австрії й інших країнах. Д. Андрієвський голосить, отже, кілька ересей. УССР — це не Еспанія і не Куба, де йде боротьба за зміну режиму. Д. Андрієвський може себе уважати політичним емігрантом з причини комуністичного режиму в УССР, але він не може бути членом Виконного Органу УНР, бо ДЦ веде боротьбу за відновлення незалежної України, а не тільки за зміну режиму. Він мусить прийняти до відома, що ми не боремося за якусь неозначену українську державу, а за відновлення української держави з демократичним ладом. Коли б шляхом внутрішньої революції в Росії створена була самостійна нова українська держава, то вона нав'язувала б політично до УНР, а не до неіснуючої «державности» УССР.

Пан Андрієвський ніби розуміє, що в поняття держави входять три елементи — територія, населення і влада. Перші два елементи мала Україна і під царським режимом, як і під теперішнім комуністичним. Але третій елемент — можливість створити свою владу на своїй території — в Україні бракує. Були в старовину васальні держави, з обмеженим суверенітетом, але вони всеж мали владу над населенням на своїй території. Напр., Кримське Ханство супроти Туреччини, та Дунайські князівства

Волощина й Мунтенія, Українська Гетьманщина в 17-18 віках супроти Московського царя. В подібній ролі перебувають тепер супроти Москви країни-сателіти. Але в Україні нема елементу власної влади, бо треба пам'ятати: джерело влади в Україні є в

Комуністичній Партії Советського Союзу, в її Центральному Комітеті і секретаріаті. КПУ — це частина КПСС, без права навіть створити свою програму! Все в Україні диктує Москва. Елементом незалежності є власне військо. Чи є в Україні українська армія, чи є власні фінанси, своє планування в народнім господарстві, своя політика в народній освіті і в інших ділянках національного життя? То нащо ж п. Андрієвський дурить самого себе і пробує свої уривки недодуманих теорій проповідувати українцям на еміграції? Пропонуємо новоявленому «теоретико-ві державного права» п. Андрієвському організувати консультацію у визначних знавців-науковців (не обов'язково українців) на цю тему. Тільки побоююсь, що доставши рішення такої консультації, п. Андрієвський заявить без вагання, що його «не так зрозуміли». Це ж відомо, як він на одній із сесій УНРади, припертий до стіни в дискусії з приводу його листа в справі «Керзонового кордону», публічно заявив: **«Я писав лист, що не відображає моїх думок»**... Може й ця писанина п. Андрієвського про українську державу в ССРСР «не відображає його думок»? Все може бути на еміграції, де люди живуть часто в фантастичному світі своєї буйної уяви і втрачають чуття відповідальности за свої слова і діла.

Слід звернути увагу на тенденцію, яку виявив УККА в своїх резолюціях на останній його конвенції.

Чому резолюція УККА не взяла під увагу також III Універсал Української Центральної Ради з 20 листопада 1917 р.? Для чого ця резолюція говорить про Вудро Вилсона, який з самоозначенням України не має нічого спільного, а зовсім не згадує найважливішого факту, який визнав самостійність і самовизначення Української Народньої Республіки, а саме, що Советська Росія актом 17 грудня 1917 р. визнала державну незалежність УНР. Цей акт визнання УНР визначається офіційно Советською Росією на рівні з пізнішим визнанням Фінляндії 31 грудня 1917 р. Советська історіографія виразно вказує на це, що Советська Росія визнала вперед самостійність УНР, а щойно на другому місці самостійність Фінляндії.

Резолюція УККА тільки в тому місці вжила правдиву назву, під якою визнано нашу незалежність Советською Росією, а саме: Українська Народня Республіка. Історично неправдивим є твердження резолюції, що Сов. Росія не визнала самовизначення і незалежности УНР. Вона не тільки її визнала, але і оголосила по всім правилам міжнародного права. Вона утворила навіть свій фіктивний уряд для України як конкурентційний і назвала цей уряд «Народнім Секретаріатом» для ривалізації з Генеральним Секретаріатом УНР. Вона назвала цей фіктивний уряд — урядом Української Народньої Республіки, себто урядом визна-

ної Сов. Росією Української Народньої Республіки.

В усіх дальших резолюціях УККА зникає назва Української Народньої Республіки, а говориться тільки про окупацію Української Держави. З історії усі знають, що «Українська Держава» Скоропадського проіснувала тільки від 30 квітня 1918 до листопада 1918, а УНРеспубліку відновлено зараз після упадку гетьманату. Історія не знає окупації Української Держави Скоропадського Росією, бо такої окупації не було.

Зимовий похід військ УНР зачислено в резолюції до революційних формацій між іншими формаціями, під час коли це була регулярна армія УНРеспубліки, якій не місце між вичисленими в резолюції повстанськими формаціями.

Через всі резолюції говориться про «Українську Державу» і пишеться з великої букви, отже замовчується правдиву назву нашої держави, а говориться так, немовби усе існувала тільки гетьманська Українська Держава, яку ніби окуповано, а тепер ми бажаємо її відновлення. Додається, правда, з малої букви, що ми хочемо народоправної Української Держави, але ці слова не оправдують авторів резолюції, що фальшиво освітлюють факти нашої історії.

Консолідація з запереченням основних принципів українського народу — це гнила консолідація — без пуття і чести.

Насуваються сумні, пресумні думки . . .

СКАРГИ БОЛЬШЕВИКІВ НА ІНТЕЛІГЕНЦІЮ

Цікаві питання побуту українського села заторкає у своїй статті М. Бирюков «Дивлячись на привички» («Привда України» за 17 лютого 1963).

За словами автора, українська інтелігенція на селі мало цікавиться партійною пропагандою, працює без любови до своєї роботи, формалістично. Начебто з її вини росте релігійність і вплив церкви на населення, зокрема в Західних частинах України. Колгоспники святкують не тільки неділі, але й найнезначніші релігійні свята, не говорячи вже про Різдво та Великдень. «В західних областях святкують їх по старому і новому стилю. Таким чином святкування розтягаються на два тижні, а то й більше».

Григорій Денисенко

ПОДАТОК З ОБОРОТУ В СОВЕТСЬКІЙ ФІНАНСОВО-ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ

Податок з торговельного товарообороту скрізь у демократичному світі вважається, як у фінансовій науці, так і в фінансово-податковій практиці, — податком посереднім. Посереднім він є тому, що цим податком оподатковуються товари, що їх купує населення. Отже, при купівлі товару оподатковується і самого споживача товару, при чому оподатковується в однаковій мірі, незалежно від того, чи той товар купує бідний чи багатий. З соціального погляду посередній податок з продажу товарів вважається податком несправедливим, особливо тоді, коли цей податок буває занадто високий, бо він тоді стає важким тягарем у споживчому бюджеті людей з малим прибутком.

Податок з обороту хоч і буває в різних державах, як одно з джерел прибутків для покриття видатків державного або місцевого бюджету, але цей податок у країнах з демократичним устроєм та вільною економічною системою ніде і ніколи не буває головним джерелом прибутків державного бюджету, а лише другорядним незначним податком, який падає більше на предмети розкошів і в найменшій мірі на товари широкого народного споживання.

Лише в Советському Союзі посередній податок з товарообороту є основним і головним джерелом прибутків для покриття советського державного бюджету. За ленінських часів цей податок існував у формі складної системи різноманітних акцизів, а за сталінських часів від вересня 1930-го року ця система була уніфікована у формі податку з продажу населенню споживчих товарів та матеріалів, а також з виконання господарських послуг.

За рахунок податку з обороту провадилась індустріалізація Советського Союзу і будувався за Леніна і Сталіна потворний советського типу «соціалізм», а за Хрущова будується примітивний «комунізм». Соціалізму ні Ленін, ні Сталін не збудували, як не збудує комунізму і Хрущов. Але за податок з обороту та всіх інших форм визиску поневолених народів Ленін і Сталін збудували найгіршого типу державний капіталізм советської колоніальної імперії з величезною воєнно-індустріальною машиною, а Хрущов тепер продовжує удосконалювати і будову цієї машини і советської імперії, яка тримала і тримає в залізних кліцях всі поневолені під комуністичним режимом народи і загрожує поневоленням народам вільного світу. За розбудову цієї індустріальної воєнної машини советської імперії народи Советського Со-

юзу, а в першу чергу український народ, заплатили не тільки мільйонами людських жертв, не тільки кров'ю і потом своєї мізерно оплаченої праці, але й страшним податком при купівлі нужденної кількості споживчих товарів, в ціну яких хитро-мудро включено і величезний податок з обороту.

Але найбільш дивовижним і незрозумілим з погляду здорової людської логіки є те, що цей податок з обороту в советській фінансово-податковій системі вважається не податком, а «прибутком» соціалістичного господарства.

Як відомо, в советській практиці всі питання, прийняті в культурному світі, перевернуті догори ногами. Диктатура називається «демократією», кріпацька неволя — «свободою», державний капіталізм — «соціалізмом», жорстокий визиск — «народнім добробутом», і так далі, без кінця. Отже, в душі шкереберть обернутих понять і посередній податок з обороту називається — прибутком від «соціалістичного народнього господарства».

Щоб довести, що податок з обороту споживчих товарів є прибутком від соціалістичного господарства, большевицький режим запрягає плеяду советських економістів і юристів, здавалось би серйозних людей — академіків, професорів, кандидатів наук і фінансових практиків, які в своїх курсах фінансової науки і бюджетового права поналисували «наукові» крутіїства, що податок з обороту не є посереднім податком з продажу населенню товарів, а оплатою за користування удержавленими засобами виробництва важкої промисловости, які не оподатковуються як знаряддя виробництва при продукції споживчих товарів для населення; що цей податок є, мовляв, додатковим чистим прибутком від соціалістичного господарства і служить як додаткова вартість для нагромадження і відновлення капіталу. І нарешті завершенням цих дивовижних поглядів на соціально і економічну природу податку з обороту є твердження, що цей податок виникає, мовляв, і реалізується не в сфері товарообrotу, а в сфері продукції товарів; що він не виступає як цінотворчий фактор у формуванні ціни товару і не залежить від рентабельности підприємства, а передається безпосередньо і повністю в державний бюджет Союзу.

У дійсності ж податок з обороту, як побачимо далі, є замаскованою формою жорстокого визиску народів Советського Союзу. Він падає майже в однаковій силі найважчим податковим тягарем на трудове населення всіх советських республік.

Податок з обороту побудований на таких засадах: він є централізованим загально-державним податком, який передається прямо і цілком в державний бюджет Советського Союзу і лише в певному відсотку, установленому Верховною Радою Союзу, відраховується в бюджети союзних республік. Норми податку з

обороту на окремі товари чи групи товарів установлює уряд союзу і лише деякі республіканські виробники установлюють уряди союзних республік. Податок з обороту накладається на товари, які призначені для безпосереднього споживання населення та на деякі товари важкої промисловости, які служать засобами для виробничих цілей (наприклад нафта), але частинно є предметами домашніх потреб. Продукція важкої промисловости, яка не служить предметом споживання населення, податком з обороту не обкладається. Норми оподаткування товарів податком з обороту залишаються в тайні, і населення про їх розмір нічого не знає. Про ці норми знають лише ті, що податок з обороту на ціну товарів нараховують і його збирають. Податок реалізується через органи продукції або збуту товарів перед моментом передачі товару в апарат роздрібної торгівлі. Податком з обороту обкладаються таким чином головню товари легкої і харчової промисловости.

Податок з обороту товарів є податком одноразовим, але перед оподаткуванням цим податком в ціну товарів уже є врахований, крім собівартости, також чистий зиск кожного кільця довгого ланцюга, через який товар переходить, починаючи від підприємства, що товар виробляє, і кінчаючи підприємством роздрібної торгівлі. Отже, ціна товару без податку з обороту включає в собі великий підприємницький зиск. Але продажна ціна товару в роздрібній торгівлі включає в собі звичайно і податок з обороту. Таким чином податок з обороту виступає для споживача товару цінотворчим фактором, бо він платить цей податок в ціні товару. Щоб знайти дійсну ціну товарів треба відкинути податок з обороту. Отже, з цього видно, що природа податку з обороту є чисто фіскальна і нічого спільного не має з прибутком від «народного советського господарства». Всі підприємства в Советському Союзі, що виробляють товари для продажу, діють на так званому господарському розрахунку і мусять мати зиск, з якого вони повинні частину чистого зиску відраховувати в державний бюджет. Цього зиску вони не можуть інакше одержати як зараховуванням в ціну товару.

Запроваджуючи систему податку з обороту, советська влада свідомо відокремила цей податок від господарських функцій підприємства не тільки для того, щоб він не попадав в оборотові засоби підприємства, але головню тому, щоб він не був спокусою для робітників домагатися підвищення заробітної платні в наслідок високих цін на товари народного споживання, і щоб уряд міг постійно підганяти підприємства до більшої рентабельности і більшого відрахування частини зиску в державний бюджет.

Советська влада досягає податком з обороту таких головних завдань:

1) безупинно одержує грошові засоби для державного бюджету;

2) надходженням податку з обороту контролює продукцію споживчих товарів і увесь оборот цими товарами та стан всієї внутрішньої торгівлі;

3) високим податком з обороту витягає з населення гроші, зменшуючи його купівельну спроможність і цим утримує при постійній нестачі споживчих товарів ілюзорну «рівновагу» між попитом населення на товари і постачанням товарів торговельним апаратом;

4) нечуваний визиск населення податком з обороту прикритий низьким оподаткуванням особистих прибутків населення прогресивним податком, який, мовляв, є «найнижчий» у світі.

У советській фінансово-бюджетовій практиці публікується лише загальна сума щорічного одержання податку з обороту по всьому Союзові. Крім того подається також відсоток з цього податку, який дозволяється союзним республікам відрахувати у їхні бюджети із суми зібраного в кожній союзній республіці податку з обороту до останніх років ніколи не оголошувалась повністю, а лише та частина, яка попадала в республіканський бюджет. Таким чином населення союзної республіки рідко коли знало, яким тягарем падає на нього податок з обороту при купівлі товарів. Але знаючи відсоток і абсолютну суму відрахування податку з обороту в бюджет даної союзної республіки, легко вирахувати, яка саме була сума всього податку з обороту по цій республіці. Це один спосіб. Другий спосіб, яким можна установити розмір суми податку з обороту за кожний рік і по кожній союзній республіці, це вирахування відсоткового відношення між роздрібним товарооборотом союзної республіки і роздрібним товарооборотом всього Советського Союзу. На підставі цього відсоткового відношення можна вирахувати абсолютну загальну суму податку з обороту по кожній союзній республіці, знаючи, звичайно, за кожний рік чи за відповідні роки абсолютну загальну суму податку з обороту по всьому Советському Союзу. Контролюючи такі обрахунки обома способами, можемо установити ступень помилки.

В наших обрахунках податку з обороту по Україні помилка в сторону плюс-мінус в середньому не перетягає одного відсотка. Такі відхилення, звичайно, не можуть змінити загальної картини податку з обороту по Україні.

За даними советської статистики, в роздрібний товарооборот включається продаж товарів державної та кооперативної торгівлі і громадського харчування, тобто їдалень. Одначе в цей товарооборот не включено колгоспної базарної торгівлі, що не є велика

(становить тепер яких п'ять відсотків). До речі, колгоспна базарна торгівля оподатковується іншим податком.

У цій статті ми спинимося головним чином над розглядом податку з обороту по Україні і частинно по цілому Советському Союзу, оскільки це потрібно для порівнянь України з даними по всьому Союзові. На жаль, за браком місця не можемо навести тут статистичних даних за кожний рік, а лише по п'ятирічках, від 1928/29 року аж до 1960-го року включно, а також по роках за останні роки, аж до 1963 року. Як уже зазначалось, податок з обороту був запроваджений в Советському Союзі восени 1930 року, хоча перша п'ятирічка почалась в 1928/29 році. Тому ми в своїх обрахунках податку з обороту Советського Союзу і України фактично беремо період від 1930 до 1963 року. Оскільки тягар податку з обороту фактично падає на населення, яке купує товари оподатковані цим податком, то головними підставами для обрахунків податку з обороту України є товарооборот роздрібної торгівлі Советського Союзу та України, установлення відсоткового відношення між цими товарооборотами і фактичні дані про щорічну суму зібраного податку з обороту по всьому Советському Союзові. На підставі цих трьох елементів можна установити більше-менше повну суму визиску населення України податком з обороту.

Суми щорічного товарообороту роздрібної торгівлі, як також суми податку з обороту та державних бюджетів, подані в останніх советських статистичних збірниках в нових грошах. Використовуючи ці статистичні дані в нових грошах за всі роки, мусимо зауважити, що таке перерахування старих грошей на нові, шляхом зменшення в десять разів, є чисто формальне, яке не означає приведення до одного знаменника, тобто до однакових порівняльних цін. Тому абсолютні дані по всіх роках в нових грошах непридатні для з'ясування динаміки таких явищ як розвиток товарообороту або державних бюджетів. Одначе ці дані в нових грошах годяться для порівнянь в межах одного того самого року, або в крайнім разі в межах близьких між собою кількох років, як наприклад п'ятирічки.

Насамперед розглянемо роздрібний товарооборот торгівлі і податок з обороту по всьому Советському Союзу. Таблиця ч. 1 показує за кожную п'ятирічку (третья п'ятирічка мала три роки) та за останні роки, яке було числове відношення між сумами товарообороту і податку з обороту (див. графи 2, 3 і 4, таблиці ч. 1). У графі 2-й подано товарооборот разом з податком з обороту, а в графі 4-й є товарооборот без податку з обороту. З порівняння числових даних графі 3-ї і 4-ї виразно видно, що починаючи з другої п'ятирічки, від 1933 року аж до 1955 року включно, тобто протягом двадцяти трьох років податок з обороту

Таблиця ч. 1

Роздрібний товарооборот та податок з обороту державної і кооперативної торгівлі та громадського харчування Советського Союзу за роки 1930-1963.

(Товарооборот за фактичними продажними цінами відповідних років у мільйонах рублів на нові гроші. Податок з обороту в мільйонах рублів на нові гроші)

Роки п'ятирічок та останні окремі роки	Сума товарообороту	Сума податку з обороту	Сума вартости товарообороту без податку з обороту	Податок з обороту становить відсоток націнки на вартість товару	Податок з обороту становить відсоток у продажній ціні товару	Вартість товару становить від- соток у продажній ціні товару (купівельна сила сов. рубля)	Податок з обороту становить відсоток у прибутках держав. бюджету Совет. Союзу
1	2	3	4	5	6	7	8
1928/29-1932	11,420	3,369	8,051	42 ⁰ / ₀	29.5 ⁰ / ₀	70.5	37 ⁰ / ₀
1933-1937	42,601	25,842	16,759	154 ⁰ / ₀	60.7 ⁰ / ₀	39.3	67 ⁰ / ₀
1938-1940	48,093	28,316	19,777	143 ⁰ / ₀	58.9 ⁰ / ₀	41.1	61 ⁰ / ₀
1941-1945	59,404	44,870	14,534	309 ⁰ / ₀	75.5 ⁰ / ₀	24.5	39 ⁰ / ₀
1946-1950	158,295	115,598	42,697	271 ⁰ / ₀	73.0 ⁰ / ₀	27.0	59 ⁰ / ₀
1951-1955	218,797	121,498	97,399	125 ⁰ / ₀	55.0 ⁰ / ₀	45.0	46 ⁰ / ₀
1956-1960	335,442	146,282	189,160	77 ⁰ / ₀	43.6 ⁰ / ₀	56.4	43 ⁰ / ₀
1961	81,076	30,916	50,160	62 ⁰ / ₀	38.1 ⁰ / ₀	61.9	40 ⁰ / ₀
1962	86,300	32,400	53,900	60 ⁰ / ₀	37.5 ⁰ / ₀	62.5	40 ⁰ / ₀
1963	87,340	33,800	53,540	63 ⁰ / ₀	38.7 ⁰ / ₀	61.3	39 ⁰ / ₀
	(плян)	(плян)					

був у півтора, два і навіть три рази більший, ніж вартість товару, і лише в першій п'ятирічці та від 1956 року цей податок став менший ніж сума вартости товару. Особливо виразно видно, яким важким тягарем є відсоток націнки податку з обороту на вартість товару (див. графу 5-ту таблиці ч. 1). Ця націнка до-

сягала до початку війни понад 150%, в час війни — над 300%, після війни знизилась до 271%, потім до 125%, і лише у шістьдесятих роках зменшилась з 77% до 60%. Але це зменшення є ілюзорне, бо воно прикрите збільшенням відрахувань частини чистого зиску советських підприємств в державний бюджет. А весь чистий зиск підприємств попадає в ціну товару. До війни в 1940 році відрахування зисків підприємств в державний бюджет Советського Союзу становили в прибутках бюджету лише 12%, а в 1960 році ці відрахування зросли вже до 24%, тобто збільшилися вдвоє. Таким чином за рахунок збільшення відрахувань зисків підприємств, які (повторюємо!) попадають в ціну товару, зменшено відсоток націнки податку з обороту на вартість товару. Цим советська влада досягає подвійної цілі — нібито зменшує тягар податку з обороту на споживчі товари і зменшує питому вагу цього податку в прибутках державного бюджету, а тому може хвалитись, що в прибутках державного бюджету дедалі більшу вагу мають відрахування від чистого зиску підприємств. Але від цього ціни товарів не стануть нижчими і споживачам товарів від того не буде легше. Питома вага податку з обороту в прибутках державного бюджету (див. графу 8-му в таблиці ч. 1) з 67%, у другій п'ятирічці, зменшилась до 40% у 1962 році. Але це зменшення не означає, що цей податок перестав бути головним джерелом прибутків державного советського бюджету. Навпаки, цей податок і далі залишається головним джерелом прибутку в бюджеті, і очевидно й залишиться, бо цілі цього податку, які ставить собі советська влада, не змінились.

Відсоткове відношення між податком з обороту і вартістю товарів (див. графи 6-ту і 7-му в таблиці ч. 1) показує, що в міру того, як збільшується відсоток податку з обороту в продажній ціні товару, зменшується купівельна сила советського рубля, при умові, що інші фактори залишилися незмінними. Купівельна сила чи вартість рубля за часів війни (роки 1941-1945) була менше 25 копійок, в перших роках війни (роки 1946-1950) становила 27 копійок, а за останні три роки ще не досягає навіть 63 копійок.

Переходячи тепер до розгляду товарообороту роздрібної торгівлі України, мусимо зазначити насамперед, що цей товарооборот не відповідає відсотковому відношенню населення України. Як відомо, населення України становить 20% всього населення Советського Союзу, а товарооборот роздрібної торгівлі України (див. таблицю ч. 2, графу 3-тю) по деяких п'ятирічках і роках хоч і досягав 17%, але в середньому він не більший як 16.4%. Це значить, що постачання споживчих товарів для України не відповідало кількості населення. Це видно хочби з таких даних: коли в 1962 році на душу населення всього Советського Союзу припадало товарообороту (без податку з обороту) на 241 карбо-

Таблиця ч. 2

Роздрібний товарооборот та податок з обороту державної і кооперативної торгівлі та громадського харчування України за роки 1930-1963.

(Товарооборот за фактичними продажними цінами відповідних років у мільйонах рублів на нові гроші. Податок з обороту в мільйонах рублів на нові гроші).

Роки п'ятирічок та останні окремі роки	Сума товарообороту України	Товарооборот України становить відсоток товарообороту Союзського Союзу	Сума податку з обороту України	Сума вартості товарообороту України без податку з обороту	Податок з обороту України становить відсоток націнки на вартість товару	Податок з обороту України становить відсоток у продажній ціні товару	Вартість товару становить відсоток у продажній ціні товару (купівельна сила сов. рубля)
1	2	3	4	5	6	7	8
1928/29-1932	2,275	19.9%	670	1,605	42%	29.4%	70.6%
1933-1937	7,450	17.5%	4,515	2,935	154%	60.6%	39.4%
1938-1940	8,455	17.5%	4,971	2,935	143%	58.8%	41.2%
1941-1945	5,151	8.6%	3,847	1,304	295%	74.5%	25.5%
1946-1950	24,833	15.6%	18,158	6,675	272%	73.1%	26.9%
1951-1955	34,983	15.9%	19,409	15,574	125%	55.4%	44.6%
1956-1960	56,875	16.9%	25,250	31,625	79%	44.3%	55.7%
1961	13,867	17.0%	5,256	8,611	61%	38.6%	61.4%
1962	14,770	17.0%	5,408	9,362	58%	36.6%	63.4%
1963	15,885	18.1%	5,736	10,149	57%	36.1%	63.9%
	(плян)	(плян)					

ванець, то на душу населення України припадало лише 213 карб. Звичайно, тут може впливати асортимент товарів і продажна ціна товарів без податку з обороту, але оскільки податок з обороту України майже в однаковій мірі тяжить на товарообороті України, то очевидно асортимент товарів був майже однаковий. У таблиці ч. 2 (див. графи: 2-гу, 3-тю і 4-ту) мусимо зазначити, що

сума податку з обороту України обрахована на підставі відсоткового відношення товарооборотів України і Советського Союзу. Ці товарообороти, звичайно, взято разом з податком з обороту. Суми податку з обороту Советського Союзу див. в таблиці ч. 1 графа 3-тя. З цих сум і вираховано, скільки населення України заплатило податку з обороту. Віднімаючи суму податку з обороту від суми товарообороту, дістанемо чисту суму товарообороту України без податку (див. таблицю ч. 2, графу 5-ту). Порівнюючи дані, наведені в графі 4 і 5, ясно можна бачити, що загальна картина податкового тягару на товарообороті України майже така сама, як і по всьому Советському Союзі — податок з обороту в півтора, два і майже три рази більший, ніж вартість товару (див. графу 6-ту табл. ч. 2) за період від 1933 до 1956 року, а в інших роках він хоч і був нижчий, але націнка податку все становила більше половини продажної ціни товару. Що зменшення націнки податку з обороту на вартість товару було компенсовано збільшенням зиску з продукції і продажу товарів, про це вже згадано при розгляді націнки податку на товари по всьому Советському Союзі. Яку частину становить податок з обороту в продажній ціні товару і в якій мірі цим податком зменшується купівельна сила рубля при купівлі товарів населення України, видно з таблиці ч. 2 (див. графу 7-му і 8-му). Загальна картина майже однакова, як і по всьому Союзі.

Скільки ж заплатило населення України податку з обороту в продажній ціні товарів? — За період від осені 1930 до 1963 року населення України заплатило більше 93 мільярдів карбованців, в перерахуванні на нові гроші; звичайно, ця сума складається з різної купівельної сили советського рубля в різних роках при різних цінах товарів, які купувало населення України, однак в перерахуванні на нові теперішні рублі ця сума є показником страшного, жорстокого визиску українського населення податком з обороту.

Як же цей податок з обороту використовується, яка частина податку з товарообороту України попадає в державний бюджет Советського Союзу і в державний бюджет України? — Про це виразну картину подає таблиця ч. 3. За даними советської статистики державний бюджет України (див. графу 2-у, 3-тю і 4-ту в табл. ч. 3) як в довоєнні, так і перші повоєнні роки не досягав навіть 5% державного бюджету Советського Союзу. Починаючи від 1955 року державний бюджет України поступово збільшувався відсотково, але за останні чотири роки не становив більше як 9-10 відсотків державного бюджету Советського Союзу. Таке відсоткове відношення бюджету України до союзного державного бюджету цілком не відповідає відсотковому відношенню населення України до населення всього Союзу. Україна за кількіс-

Таблиця ч. 3

**Податок з обороту України в прибутках державного бюджету
Советського Союзу і державного бюджету України.**

(Річні суми бюджетів і річні суми податку з обороту України в мільйонах рублів на нові гроші).

Роки	Державний бюджет Сов. Союзу	Державний бюджет України	Бюджет України становить % держав. бюджету Сов. Союзу	Сума податку з обороту України попадає в держав. бюджет Советського Союзу	Сума податку з обороту України попадає в держав. бюджет України	Податку з обороту України попадає в бюджет (у відсотках) Советського Союзу	Податку з обороту України попадає в бюджет (у відсотках) України
1	2	3	4	5	6	7	8
1940	18,024	836	4.6%	1,776	157	91.8%	8.2%
1950	42,277	1,771	4.2%	3,754	559	85.2%	14.8%
1955	56,435	3,057	5.4%	3,224	678	80.4%	19.6%
1956	58,593	4,245	7.2%	3,533	760	82.1%	17.9%
1957	62,691	5,778	9.2%	3,521	1,679	65.2%	35.8%
1958	67,236	6,443	9.5%	3,151	1,996	60.1%	39.9%
1959	74,015	7,042	10.0%	3,719	1,595	69.5%	30.5%
1960	77,048	7,691	9.9%	3,795	1,509	72.3%	27.7%
1961	78,054	7,915	10.1%	3,456	1,800	67.1%	32.9%
1962	81,919	7,653	9.3%	3,760	1,648	70.5%	29.5%
1963	87,717	7,952	9.1%	3,998	1,738	69.5%	30.5%

ттю населення становить 20%, а її державний бюджет замість 20% не пересягає в останньому році навіть 10%.

Ще гірше стоїть справа з розподілом податку з обороту України між прибутками державного бюджету Советського Союзу і України. У довоєнних роках податок з обороту України майже на 92% попадав в державний бюджет Советського Союзу, а в бюджет України — трохи більше як 8%. У післявоєнні роки (див.

графи від 5-ї до 8-ї в таб. ч. 3) від 1950 до 1957 року советський державний бюджет забирає 80-85% податку з обороту України, а в дальших роках — 65-70%. У державний бюджет України в останніх роках попадало цього податку в середньому 30%.

У роках 1955-1960 Україна заплатила 20,943 мільйони рублів в советський державний бюджет податку з обороту, а із союзного бюджету дістала у свій бюджет 4,078 мільйонів рублів, тобто назад вернулось 19.4%, а в союзному бюджеті з тієї суми залишилось 80,6%.

Таблиця ч. 4

Розподіл податку з обороту між союзним державним бюджетом і державними бюджетами союзних республік Советського Союзу.
(у мільйонах рублів на нові гроші)

Роки	Загальна річна сума податку з обороту Советського Союзу	З загальної суми податку з обороту попадає в союз. бюджет	З загальної суми податку з обороту попадає в бюджети союзних республік	Податок з обороту у відсотках попадає в союзний бюджет	Податок з обороту у відсотках попадає в бюджети союзних республік
1	2	3	4	5	6
1940	10,558	9,556	1,032	90.5%	9.5%
1950	23,611	20,698	2,913	87.6%	12.4%
1955	24,238	20,857	3,381	86.0%	14.0%
1956	25,863	23,078	2,785	89.2%	10.8%
1957	27,558	21,713	5,844	78.7%	21.3%
1958	30,454	18,224	12,230	59.8%	40.2%
1959	31,073	20,238	10,835	65.1%	34.9%
1960	31,337	20,275	11,062	64.7%	35.3%

Скільки ж пішло за всі роки податку з обороту України в державний бюджет Советського Союзу і в державний бюджет

України? — За нашими обрахунками, населення України заплатило за період років 1930-1963 понад 93 мільярди рублів податку з обороту в нових грошах, з того пішло приблизно 72 з половиною мільярди рублів в державний бюджет Советського Союзу, тобто 78⁰/₁₀₀, і 20 з половиною мільярдів рублів — в державний бюджет України, тобто 22⁰/₁₀₀. Таким чином більше як три чверти податку з обороту України пішло на фінансування союзного державного бюджету. Так є з Україною і українським народом, що перебуває в лабетах російського імперіялізму і колоніялізму.

З усіма іншими союзними республіками Советського Союзу не є ліпше. Про це свідчать дані советської статистики про державні бюджети, подані тут в таблиці ч. 4. Всі 15 союзних республік, включно з Україною, як показують дані, наведені в графі 5-й таблиці ч. 4, фінансували своїм податком з обороту союзний державний бюджет аж до 1958 року на 80-87⁰/₁₀₀ і лише 1958 року цей відсоток знизився до 60⁰/₁₀₀.

Советська влада збрала з населення податку з обороту за всі роки майже 583 мільярди рублів (в нових грошах), в тому з України 93 мільярди, і це є та сума, яку всі народи Советського Союзу заплатили лише податком з обороту за індустріалізацію і мілітаризацію советської імперії.

*Список використаних джерел в справі статистики роздрібног
товарообороту та податку з обороту, торгівлі і промисловости
та фінансів і державного бюджету.*

1. Статистичні збірники: «Народное Хозяйство СССР» за роки: 1961, 1960, 1959, 1958, 1956, 1955. Москва.
2. Статистичний збірник: «Народне Господарство Української РСР». Київ, 1957.
3. Статистичний збірник: «Радянська Україна в цифрах». Київ, 1960.
4. Статистичний збірник: «Советская Торговля». Москва, 1956.
5. Статистичний збірник: «Государственный Бюджет СССР и Бюджеты Союзных Республик». Москва, 1962.
6. Проф. Н. Рязов, доц. Н. Тительбаум, «Статистика Советской Торговли». Москва, 1956.
7. И. Ф. Кательников. «Статистика Советской Торговли». Москва, 1962.
8. Коллектив авторов Института им. Г. В. Плеханова, «Экономика Советской Торговли». Москва, 1962.
9. А. Д. Макаров. «Финансы Советской Торговли». Москва, 1956.
10. Коллектив авторов Института Экономики Академии Наук СССР. «Советская Социалистическая Экономика 1917-1957». Москва, 1957.

11. Коллектив Авторів Інститута Економіки Академії Наук ССРСР. «Економіка Промисловості ССРСР». Москва, 1956.
12. Л. Майзенберг. «Ценообразование в Народном Хозяйстве ССРСР». Москва, 1953.
13. С. Я. Колосовский, Ю. А. Розенблюм. «Налог с Оборота». Харків, 1958.
14. Проф. Д. А. Аллахвердян. «Финансы Социалистического Государства». Москва, 1961.
15. Коллектив авторов под руковод. Проф. Аллахвердяна. «Финансы ССРСР». Москва, 1962.
16. Проф. К. Н. Плотников. «Финансы и Кредит в ССРСР». Москва, 1959.
17. М. А. Гурвич. «Советское Финансовое Право». Москва, 1954.
18. А. М. Бирман. «Финансы Отраслей Народного Хозяйства ССРСР». Ч. I. Москва, 1953.
19. А. М. Александров. «Финансы ССРСР». Москва, 1952.
20. А. Сучков та інші. «Государственные доходы ССРСР». Москва, 1958.
21. А. Бачурин. «Экономическое Содержание Бюджета при Социализме». Москва, 1957.
22. В. Шаврин. «Государственный Бюджет ССРСР». Москва, 1957.
23. Проф. К. Ларионов та інші. «Доходы Государственного Бюджета от Социалистического Хозяйства». Москва, 1954.
24. Проф. Н. Н. Ровинский. «Государственный Бюджет ССРСР». Москва, 1951.
25. Проф. К. Н. Плотников. «Бюджет Социалистического Государства». Москва, 1948.
26. Проф. С. Н. Прокопович. «Народное Хозяйство ССРСР, Том 2-й». Нью Йорк, 1952.
27. Проф. П. Л. Кованьковский. «Бюджет ССРСР (Историко-критический обзор)». Мюнхен, 1956.
28. Газета «Известия», Москва, за 24 грудня 1960, за 9 грудня 1961, за 14 грудня 1962 і за 26 січня 1963 — про державний бюджет, товарооборот і податок з обороту за відповідні роки.
29. «Робітничая Газета», Київ, за 28 і 29 грудня 1960, за 27 грудня 1961 та за 26 січня 1963 — про державний бюджет України, товарооборот та податок з обороту України за відповідні роки.
30. Газета «Правда Украины», Київ, за 28 грудня 1961 та газета «Радянська Україна», Київ, за 26 і 27 грудня 1962 — про державний бюджет України, товарооборот і податок з обороту України за відповідні роки.

Всеволод Голубничий

СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ ТА ДЮЧІ ПОЛІТИЧНІ СИЛИ НА УКРАЇНІ

Суспільство на Україні має сьогодні цілу низку характеристичних рис, що мають важливе значення для розуміння політичних процесів, що у ньому відбуваються. Порівняно з довоєнним періодом, на Україні значно виросли міста: в 1939 р. в містах жило 34% населення, а в 1959 р. — 46%. Особливо молодь тяжить з села до міста. На населенні залишилася страшна печатка війни: чоловіки становлять тепер 45% населення України, а жінки — 55%. У віці від 30 до 40 років три жінки припадає на двох чоловіків, а у віці над 40 років — дві жінки на одного чоловіка. На селах стан ще гірший, бо чоловіки з них тікають більше, ніж жінки. В колгоспах чоловіки працюють в більшості на машинах та в адміністрації, а жінки тягнуть на собі всю фізичну працю. Вже самі ці факти мусять вказувати на те, що під суспільно-політичним оглядом село на Україні сьогодні важить значно менше, ніж будь-коли раніше, а центр ваги остаточно переміщується до міста.

Доросле населення на Україні сьогодні майже суцільно письменне. Рівнем середньої освіти Україна стоїть тепер вище від Росії, а рівнем вищої освіти — майже на однаковому рівні. На Україні зараз працює більше 1 150 тисяч спеціалістів з вищою й спеціальною середньою освітою, у вищих школах навчається над 346 тисяч студентів, більш ніж 2 мільйони набереться народної інтелігенції. Пропорційно до населення, на Україні тепер є більше фахівців і студентів, ніж в Західній Європі і в Америці.

Але це урбанізоване і освічене суспільство живе в дуже нездоровій суспільно-політичній атмосфері, витвореній тоталітарним режимом, терором та ізоляцією від зовнішнього світу. Про цю атмосферу свідчать ось такі яскраві приклади. Інформуючи своїх читачів про перепис населення, центральна київська газета «Радянська Україна» (9. 1. 1959 р.) заспокоює їх: «Перепис населення нічого спільного не має з перевіркою документів, прописки, права на житлову площу і т. д.» А та ж сама газета 22. V. 1959 р. друкує постанову ЦК КПУ про посилення агітації між населенням, а в ній вимагається «своєчасно давати відсіч нездоровим настроям, провокативним чуткам». Питається, де ще в цивілізованому світі існують отакі дивні явища, як страх людей перед перевіркою документів, де ще можуть блукати між людьми якісь «провокативні чутки», як не в ізолюваному, заляканому, нервовому суспільстві? Щось таке буває тільки під час війни і чужої окупації...

Ізоляція України від світу недавно була тотальною. Лише останнім часом проривається в її затхлу атмосферу струм свіжого повітря. Тепер на Україні кожна десята родина має радіоприймач, придатний для слухання трансляцій з закордону. Вперше за дуже довгий час, з 1956 р., центральні бібліотеки Києва й Харкова стали безпосередньо обмінюватися книжками й періодиками з західним світом. Ця література стала доступною принаймні науковцям. З цього часу стали відвідувати Київ й деякі закордонні вчені, письменники, мистці, музики. Протягом 1957 р. Україну відвідало 266 офіційних делегацій з 63 нерадянських країн. Крім того тут побувало ще й біля 18 тисяч туристів. Стали потроху їздити за кордон і українці. В тому ж 1957 р. за кордоном побувало коло 500 офіційних українськиж осіб та понад 3 тисяч туристів. Таким чином, Україна потроху виходить з ізоляції. А яка спрага існує в українському суспільстві на все нове з закордону, помітно навіть з преси. Там можна зустріти повідомлення, що при заповненій залі відбувся у Києві вечір, присвячений якомусь там грецькому письменникові чи шведському поетові, а після того показувано грецький чи шведський фільм («Дівчина в чорному», «Шлях до тебе» і т. ін.), які знайомі нам тут не тільки своєю модерною технікою, але й сміливим трактуванням моральних «табу». Тому можемо собі тільки уявити, який вплив має в київському суспільстві куштування отаких забороених яблук...

На тлі оцих особливих рис сучасного українського суспільства, — суспільства, яке урбанізується й оміщанується, — суспільства, що живе в стані напруження, як під окупацією, — суспільства, що має освіту, але ізольоване від світу, — розглянемо тепер політичні процеси, що в ньому нуртують, та політичні сили, що в ньому діють.

Можна розрізнити три політично активні сили на поверхні теперішнього українського суспільного життя. Це 1) Компартія України та її прибудівки, 2) господарська й державна бюрократія та 3) інтелігенція. Ясно, поміж цими групами немає виразного поділу, вони часто переплетені й перемішані. Але все ж, за цілеспрямованістю їх діяльності, можна спостерегти, що інтереси у них не завжди однакові, а тому й політику вони провадять різну.

Як це, може, здається дивним, але КПУ, як політична організація, зпоміж усіх інших політичних сил є сьогодні найменше активна й ініціативна. Вона, очевидно, ставить перед Москвою деякі питання з власної ініціативи, однак, їх порівняно так мало, що вони просто непомітні. Неспівмірно більше ініціативи виявляють українська бюрократія та інтелігенція на своїх власних форумах — в урядах, на з'їздах, у пресі. Набагато цікавіше сьо-

годні читати звіти з засідань Верховної Ради, ніж із з'їздів партії чи з пленумів ЦК КПУ. Перед війною було навпаки: мало що важливого ставалося у ВУЦВК-у, а найголовніші проблеми дискутувалися на форумі КП(б)У.

КПУ сьогодні — це тільки службовий, адміністративний апарат Москви на Україні, а не якийсь хоч трохи автономне тіло. Вся увага КПУ останніми роками скерована майже виключно тільки на виконання продукційних завдань. На її з'їздах і пленумах ЦК майже не обговорює ніяких ідеологічних чи міжнародньо-політичних проблем. Такі проблеми, як і взагалі боротьба думок і поглядів, конфлікти вір і переконань, дискусії й дебати відбуваються не лише на Україні, а й у цілому СРСР, **поза партією**, на різних інтелігентських форумах, у наукових та культурних установах, на зборах та вечірках студентської й робітничої молоді, в громадських організаціях та професійних товариствах, і т. д., але не в партії.

Це дуже важлива і характеристична риса сучасного становища, що суспільно-політична думка тече тепер поза партією. Політично-ідеологічною проблематикою, комуністичною освітою мало цікавляться навіть самі члени партії. У пресі КПУ невгавають нарікання апаратчиків, що членські маси не вивчають марксизму-ленінізму й історії партії, не відвідують доповідей і самі не виступають із доповідями перед народом. Центральний теоретичний орган КПУ, місячник «Комуніст України», передплачує лише один чоловік на кожних сорок членів КПУ!

Крім того, що КПУ сама в собі політично майже мертва, важливим і характеристичним є ще й те, що назовні, у її стосунку до народу на Україні вона теж не виявляє життєвого зв'язку. Вона сама, як і справа та влада, яку вона репрезентує, ще й досі порівняно мало прищепилися на Україні. Це яскраво видно, наприклад, з того, що на кожних 1 000 осіб населення України припадає 26 членів партії, а в Росії — 40; членів комсомолу на Україні на ту саму кількість населення припадає 71, а в Росії — 92! цивільних орденосців на кожних 1 000 чол. населення на Україні припадає лише 6, а в Росії — 12 чол. Все це, очевидно, не випадкові різниці!

За національним складом КПУ також не може похвалитися близькістю до українського народу. Адже українці на Україні складають зараз 76% населення, але в складі КПУ їх є лише 60%; натомість росіяни в населенні України становлять 17%, а в членстві КПУ їх 28,2%. І тому виходить, що серед дорослих росіян на Україні кожен 20-ий є членом партії, а серед українців — лише кожен 40-й.

Однак, хоч і не з своєї власної ініціативи, а лиш на накази з Москви, КПУ є активною політичною силою на Україні. Її апа-

рат контролює усі установи та скеровує їх діяльність згідно з інструкціями з московського центру. Крім ведення господарської політики, до політичних завдань КПУ належить ведення пропаганди й агітації на Україні. Сьогодні КПУ має на своєму утриманні штат агітаторів розміром більш ніж один мільйон чоловік. Апарат цей працює за гроші і намагається виконувати свої завдання, але, як свідчать все нові й нові партійні постанови, ефекту від його роботи зовсім мало. Так, наприклад, в постанові ЦК КПУ про «Завдання партійних організацій України по посиленню масово-політичної роботи серед трудящих» («Радянська Україна», 22. V. 1959 р.) знов стверджується й повторюється, що «ЦК КПУ вважає, що рівень ідеологічної роботи все ще не відповідає вимогам». Якщо переглянути минулі річники преси, то можна побачити, що такі самі постанови видаються кожного року, і то разів по два-три на рік. Народ на агітацію просто не реагує, на лекції агітаторів мало хто ходить, а як і йде, то з примусу. Тому цитована постанова доходить вже до такої крайности, що наказує агітаторам читати доповіді робітникам під час праці, «у нічних і вечірніх змінах, у віддалених виробничих бригадах та на фермах, в робітничих поїздах, в гуртожитках та на квартирах трудящих!» Завзяті бюрократи мають намір, отже, не давати трудящим спокою навіть у їх власному помешканні, навіть під час їзди у потязі, навіть під час праці у нічній зміні. Чи така настирливість викличе у людей якесь інше почуття до комунізму, ніж злобу і ненависть?

Тематика для агітації, як її приписує цитована постанова, відзеркалює ті проблеми, що сьогодні турбують Москву й КПУ. Це 1) «виконання народногосподарських плянів», 2) поборювання «ідеологічних збочень, зокрема українського буржуазного націоналізму та ревізйонізму», 3) «виховання у трудящих безмежної любови до великого російського народу», 4) «подолання пережитків капіталізму в свідомості людей, посилення науково-атеїстичної пропаганди» та 5) поборювання таких «ганебних явищ, як розкрадання громадського добра, пияцтво, хуліганство, хабарництво спекуляція й нехтування загальнодержавними інтересами». Але ця тематика пропаганди на Україні повторюється, за винятком одного лише «ревізйонізму», що є новим явищем, вже добрих тридцять років. Це є ніщо інше, як товчення води в ступі, а в поєднанні з насильницькими методами, це викликає, очевидно, лиш протилежну реакцію.

Більш самоактивною й ініціативною політичною силою, ніж КПУ, є сьогодні державна й господарська бюрократія України, тобто — члени уряду УРСР, міністри, директори трестів та заводів, голови рад та т. п. урядовці. Правда, більшість із них є членами КПУ. Однак, вони не є партійними апаратчиками, а ще

більше відрізняє їх, як окрему політичну силу від КПУ, те, що свою політику вони провадять і свої групові інтереси виявляють не на форумі КПУ, а на своєму власному форумі — у Верховній Раді, в міністерствах, у Держплані, в радах, в раднаргоспах і т. д.

Від кількох років, а особливо з часу, як в СРСР почалася була децентралізація уряду, на еміграції висловлювалися прищущення, які й я поділяв, що з часом інтереси й політика української бюрократії можуть з'єднатися з українськими національними інтересами та що бюрократія стане українською національно-політичною силою. Нині, здається, вже є достатньо матеріялу, щоб докладніше проаналізувати цю гіпотезу. Висновки, до яких я приходжу у цьому питанні, виходять диференційованими. Хоч бюрократію УРСР з соціологічного боку, безперечно, можна вважати однорідним тілом, проте вона також і поділяється на ряд відгалужників, які дещо відрізняються один від одного.

Зокрема дещо відрізняється від решти та, кількісно невелика, частина керівників УРСР, яка своїм становищем пов'язана безпосередньо з існуванням УРСР як формально советської української держави. Маємо на увазі насамперед такі міністерства, як зовнішніх справ, культури, освіти, товарового зв'язку з закордоном і т. ін., як почасти й Раду Міністрів. Очолюючи формально українську державу, в інтересах цих людей лежить до певної міри зберігати форму й вигляд, щоб не компромітуватися і не цілком виглядали безвольними маріонетками. Але в своїй діяльності й ініціативі вони знаходяться весь час у надзвичайно скрутному становищі. Так, наприклад, припало на кінець грудня 1957 р. святкування 40-ліття створення УРСР. Очевидно, в нормальних умовах, це мусіло б бути велике державне свято. Але в дійсності воно вийшло просто жалюгідним. Жоден закордонний, навіть сателітний уряд не привітав Радянську Україну із 40-літтям її державності! На святкування до Києва прибули лише делегації інших республік СРСР та привітальні телеграми ЦК КПРС і уряду СРСР. З чужинців лише амбасадори Румунії й Болгарії в Москві надіслали короткі привіти від свого власного імені, а не від своїх урядів. Єдиний виняток на цілий світ становила привітальна телеграма від прем'єр-міністра комуністичного Китаю Чжоу Ень-лая, але й вона була заадресована не до уряду УРСР, а до українського народу! Чому Чжоу Ень-лай вирішив стати винятком, коли навіть Тіто й Гомулка привітів не надіслали, важко сказати, — це або відома китайська чемність, або ж так само відома китайська мудрість...

Отже, хоч була нагода, жоден закордонний уряд формально не визнав уряду УРСР. Без сумніву, це була велика поразка для української бюрократії. З того часу, правда, українська бюрократія дещо надолужила. При ООН створено постійне представництво

УРСР з осідком в Нью-Йорку, в окремому від СРСР приміщенні. З правного погляду — це перше справжнє дипломатичне представництво УРСР за кордоном, а не тільки «зв'язки» з закордоном, як було досі, коли делегація УРСР, на відміну від всіх інших членів ООН, тільки приїздила на сесії ООН.

Наскільки неможливо представникам УРСР виявити хоч маленьку власну ініціативу, можна зауважити на прикладі пропозиції УРСР на XIII-ій сесії ООН у грудні 1958 р. перевести в світі на зразок Міжнародного наукового геофізичного року, що саме успішно закінчився, в 1961 р. «Міжнародний рік охорони здоров'я і медичних дослідів». Протягом цього року великі країни мусіли б допомогти малим та відсталим у боротьбі проти хвороб, мусіли б відбутися міжнародні з'їзди лікарів для виміни досвідом, обмін вислідами медичних дослідів і т. д. Все вказує на те, що хоч ця пропозиція УРСР, без сумніву, була попередньо узгоджена в Москві, проте вона все ж була заініційована Україною. І, очевидно, саме тому, хоч Генеральна Асамблея ООН і прийняла цю пропозицію УРСР одностайно, ні делегація СРСР в ООН, ні делегації інших комуністичних країн, ані навіть московська преса і радіо не зробили нічого, щоб спопуляризувати й розпропагувати цю справді мирну, справді гуманну і більш корисну для людства, ніж навів геофізичний рік, пропозицію. Пропозицію прийнято, але ініціативу України замовчано настільки, що навіть комуністична пропаганда не використовує її як здобуток у своїй кампанії «боротьби за мир»!

Слід відзначити й ще іншу подвійну поразку української державної бюрократії, коли, поперше, в статті в чільному американському журналі «Форін Афферс» напередодні свого приїзду до США Хрущов прирівняв радянські республіки до американських штатів, а, подруге, голова уряду УРСР Н. Кальченко приїхав до США в складі делегації голів обласних рад РСФСР на запрошення губернаторів американських штатів, чим і фактично прирівняв свою «державу» і до областей РСФСР і до американських штатів.

Окрему групу становить і окрему політику провадить українська державно-господарська бюрократія, яка безпосередньо пов'язана з українською економікою. Ця група, можна відзначити, виявила чимало власну політичну ініціативу в справі збільшення своєї влади й прав, але, як тепер виглядає, соціальні інтереси цієї бюрократії в цій її політиці домінували над національними.

Фактом є, що в справі децентралізації керування господарством була помітна теж ініціатива й акція української бюрократії 1957 р. В тім році відбулася значна децентралізація союзного уряду і розширення прав та влади урядів союзних республік. Ще в 1954 р., на XVIII-му з'їзді КПУ, ціла група українських мі-

ністрів та директорів підприємств виступили з промовами, що вимагали усунення дріб'язкових рішень Москви та розширення прав республік самим вирішувати місцеві справи. Не виключено, що мотором цієї кампанії був Олексій Кириченко. Після того цілих два з половиною роки тривала у пресі дискусія про децентралізацію. Я порівнював пресу різних республік і встановив факт, що найбільше вимог децентралізації з'явилося на Україні, а найменше — в Росії. Центральна російська преса фактично виступала проти децентралізації. Але наприкінці, теж у власному інтересі, Хрущов на децентралізацію погодився і в 1957 р. законом скасовано більшість союзних міністерств і дещо розширено права республік. Нема сумніву, що Хрущов погодився на децентралізацію теж і тому, що вона стала необхідною. Адже за час сталінської індустріалізації економіка на місцях розвинулася настільки, на місцях з'явилося так багато підприємств і таких великих розмірів, що керувати ними з одного московського центру стало просто неможливо. В Москві не можна було ні знати, ні своєчасно брати на увагу всі місцеві деталі й події, щоб швидко й оперативно на них реагувати правильними рішеннями. Поки Москва збирала всі потрібні інформації з місць, щоб прийняти якесь рішення, проходив довгий час. Громіздка й складна бюрократична ієрархія, що існувала поміж центром і місцями, дуже гальмувала рішення й призводила до помилок та шкоди. Централізація сповільнювала дальший розвиток економіки СРСР і тому її треба було усунути.

В 1957 р., вперше за цілу історію УРСР відколи вона є в складі СРСР, уряд УРСР здобув значну безпосередню адміністративну владу над економікою своєї країни. Під централізованим управлінням Москви залишилися тільки воєнна промисловість, якої на Україні майже нема, залізничний та морський транспорт, фінансова й банкова система та зовнішня торгівля. Питома вага продукції промислових підприємств України, безпосередньо підпорядкованих урядові УРСР, зросла з 36% у 1953 р. до 97% у 1958 р. (решту 3% мабуть і становить продукція воєнної промисловості). Замість міністерств, промислові підприємства тепер підлягають т. зв. Радам народного господарства економічних районів, яких в Україні було 14, а тепер є одинадцять. Раднаргоспи перше підлягали тільки самому урядові УРСР. Згідно з законом 10. 5. 1957 р., уряд СРСР може лише зупиняти рішення раднаргоспів, а касувати їх може лише уряд УРСР після переговорів з урядом СРСР.

Після цієї реформи управління господарством України виглядало ось так: уряд СРСР визначає для України в цілому план продукції та вивозу поза межі республіки окремих виробів. Уряд же УРСР сам розподіляє цей план між своїми раднаргоспами й

підприємствами. Далі, уряд СРСР виділяє Україні в цілому загальну суму капіталовкладень, розподілену лише по окремих галузях виробництва, та плян будівництва за рахунок цих капіталовкладів. Розміщення капіталовкладів між окремими раднар-госпами й підприємствами уряд УРСР переводить сам. Ціни на головні продукти як важкої, так і легкої промисловості, та ціни на всі інші товари, коли вони вивозяться поза межі республіки, продовжує встановлювати уряд СРСР. Уряд УРСР здобув право встановлювати власні ціни лише на 45% продуктів легкої промисловості, що споживаються в межах республіки. Це значить, що всі зиски й далі акумулюються в московській скарбниці, а уряд УРСР може порушувати лише питання про те, скільки йому видається фондів із тієї скарбниці назад, а не скільки їх збирається на Україні. Уряд СРСР приділяє Україні в цілому загальну суму її державного бюджету, розподіляючи її лише на загальні підрозділи, як фінансування народного господарства, культурно-освітніх установ, державного апарату і т. д., а уряд УРСР сам деталізує цей розподіл далі. Але своїх власних джерел доходу уряд УРСР і далі не має майже ніяких. Усі податки з України йдуть спершу в московську союзну скарбницю і навіть їх точного обліку по Україні в цілому не ведеться, і лиш потім, у формі приділу державного бюджету, дістає якусь частину їх УРСР назад. У своєму власному розпорядженні уряд УРСР автоматично має лише деякі дрібні податки, як мито, що збирає міліція з перекупок за торгівлю на базарах, та певну частину (не більше 25%) надпльшових зисків місцевих підприємств, що мало б заохочувати уряд УРСР перевиконувати пляни. Ні свого кредиту, ні тим більше власної валюти уряд УРСР не має.*)

З аналізу вислідів реформи 1957 р. виходить, що українська бюрократія добилася значного збільшення своїх прав і влади в порівнянні з минулим, коли вона абсолютно нічого не могла робити без дозволу з Москви. Однак, характерним і важливим є те, що це є розширення виконавчих, а не законодавчих прав республіки, виконавчої, а не законодавчої влади місцевої бюрократії. Українська бюрократія здобула в наслідок децентралізації більше прав краще виконувати постанови московського центру, але сама вона не має ні права, ні матеріальної змоги приймати важливі постанови. Вона дістає з Москви плян і мусить його виконати. В який спосіб вона його виконає, це Москву більше не цікавить, аби лиш він був виконаний настільки, наскільки наказано.

За успішне виконання плянів і наказів Москви українська

*) Цікаві деталі про ці справи можна знайти в журналах «Фінанси ССРСР», ч. 3, 1958 та «Плановое хозяйство», ч. 6, 1958, атакож в збірниках союзного законодавства.

бюрократія дістає нагороди й премії. Не виключено, що більшість бюрократів тільки про це й ходило, коли вони вимагали децентралізації. Коли існувала централізація, дріб'язкове втручання Москви у виконання плянів перешкоджало їх успішному виконанню і на цьому українська бюрократія матеріально терпіла. А тепер вона задовольнила свої соціальні інтереси. Це, очевидно, не був випадок, що і бюрократи-росіяни на Україні вимагали децентралізації, тоді як російська бюрократія в Москві була проти неї. Якби тут справді щось загрожувало єдності СРСР під владою Москви, росіяни мабуть би не поділилися через це питання.

На те, що бюрократія України досі у своїй політиці, спрямованій на децентралізацію, керувалася здебільшого своїми соціальними, а не національними українськими інтересами, вказує головню те, що вона порівняльно ще мало ставить перед Москвою вимог збільшити для України приділи капіталовкладів та бюджетних фондів, що їй справедливо належалося б. У Верховній Раді СРСР під час обговорення бюджетів та виробничих плянів представники УРСР виступають, правда, більше, ніж раніше з вимогами збільшити приділи Україні, але ці вимоги такі маленькі, що не роблять поважного враження. Вони звичайно зводяться до кількох мільйонів карбованців, хоч їм, правда, й того не дають.

Таким чином, децентралізація 1957 року принесла Україні покищо порівняльно мало користей. Ці користі, очевидно, лежать покищо лише у двох площинах. Поперше, поміж урядовцями УРСР в наслідок збільшення їх, нехай і тільки ще виконавчої, влади, зростають і набувають досвід значні національні кадри державної адміністрації. З часом їх значення й роля може зрости. Зокрема важливо, що після 1957 р. Міністерство Вищої Освіти УРСР здобуло право розподіляти випускників вузів і технікумів, йому підлеглих, насамперед у межах республіки і лише зайвину скеровувати до інших республік. Це може мати значення для зміцнення й збільшення українських національних кадрів. По-друге, централізація управління й планування в руках уряду УРСР призводить до певного, хоч ще й повільного впорядкування й раціоналізації економічних зв'язків УРСР з рештою СРСР. Хоч, як попередку сказано, економіка України і далі планоно спеціалізується так, що її залежність від російської обробної промисловості зростає, проте неекономічний вивіз і ввіз деяких товарів скорочується, а постачання в межах республіки із своїх власних джерел збільшується. Московська преса час-до-часу счиняє крик, що це, мовляв, виявляється «тенденції до автаркції» та «місництво» в республіках, тобто, що розбудовується економічна підстава для сепаратизму, але такі твердження зустрічаються з правильною відповіддю керівників українського Держ-

пляну, які кажуть, що такі скорочення зв'язків з Росією економічно оправдані, бо економиться кошти зайвого зустрічного транспорту товарів. З офіційної статистики можна побачити, що, наприклад, вивіз з України зерна, вугілля, коксу, сталі і т. д. відносно потроху зменшується, але причиною цього, ясно, є не так плянова політика, як той об'єктивний факт, що для Росії Україна з часом стає економічно менше потрібною. Освоєння цільних земель на Сході значно збільшило в СРСР продукцію зерна, розбудова Уралу, Кузбасу й нової металургійної бази в Казахстані скорочує потреби в українському вугіллі та металі і т. д.

Децентралізація керівництва народним господарством Советського Союзу, здійснена в рр. 1957-1958, не задовольнила московський центр. В листопаді 1962 р. відбулося в Москві пленарне засідання Центрального комітету партії. На засіданні вирішено обмежити «сепаратизм» окремих республік і для того створити Раду народного господарства СРСР, «надавши їй адміністративних функцій». («Правда», 21. 11. 1962). Очевидно, керівники народного господарства України ковтнули це гірке московське лікарство, не скривившись. Їх же виховано в душі лєнінського деспотичного (чи то пак «демократичного») централізму.

Найголовнішою і найсамоактивнішою політичною силою в сучасній Україні, силою, що ініціює різні гострі вимоги та відкрито боронить і висуває інтереси українського народу, є сьогодні українська інтелігенція — письменники, науковці, журналісти, вчителі, лікарі, студенти та місцеві дрібні урядовці на рівні областей і районів, а також частина свідомої робітничої і селянської молоді. Ці люди найбільше активізуються. З усього видно, що вони найменше переслідують власні, приватні інтереси, а тому і найменше бояться ставити гострі питання. Видно, що їм болять усі несправедливості і кривди, що завдаються народові, і вони боронять його, як і чим можуть. Вони найчастіше перші порушують в пресі й публічно питання поліпшення життєвого рівня та умов праці робітників і колгоспників і, вказуючи нібито на індивідуальні й виняткові факти, змушують своєю критикою урядові й партійні органи усувати надто гострі кривди хоч в окремих місцях і хоч тимчасово.

Проте, явно помітно, що хоч яка значна ініціатива й активність інтелігенції в обороні чисто соціальних інтересів робітників і колгоспників України, ще більша є активність української інтелігенції, особливо в останніх роках, в обороні українських національних інтересів. Саме інтелігенція очолює сьогодні активну українську національну політику в УРСР. В чому полягає ця політика, можна зрозуміти щойно на тлі сучасних національних стосунків на Україні та сучасної національної політики КПРС.

М. Стиранка

ОДНА З НАЙБІЛЬШИХ НЕВДАЧ СОВЕТСЬКОГО РЕЖИМУ

Десять років тому, коли Хрущов почав «розвінчувати» Сталіна, могло здаватися, і про це говорили на Заході навіть дуже поважні знавці советських справ, що там почався процес лібералізації, а то й, за словами деяких оптимістів, навіть процес демократизації. Звичайно, якимось нікому не прийшла тоді на думку стара правда, що тоталітарний режим ніколи не може демократизуватися, тобто йти на самоліквідацію. І щойно тепер виявилось, що скептики, які, знаючи дещо історію, не вірили в лібералізацію советського режиму, були праві. Філіпіки Хрущова в обороні Сталіна і сталінських часів, як теж і кампанія партії проти творчої інтелігенції, показують, що межі советської «лібералізації» не сягають поза скасування фізичного терору.

Та не вважаючи на те, як даліше розвиватимуться події в Советському Союзі, тобто, докладніше кажучи, події в рамках партії і її адміністраційно-державного апарату, чи творитимуться там нові камарилі, які внаслідок дотеперішніх невдач, вестимуть між собою боротьбу за владу, — можна зовсім сміливо сказати, що хрущовське десятиліття залишило теж деякі позитивні наслідки. За цих десять років почали в ССРСР наростати, чи виринати на поверхню життя сили, які щораз яскравіше заперечують формалізм хрущовських «ліберальних» реформ і вимагають докорінних, основних змін усієї системи. Таким чином, мимохіть і проти своєї власної волі режим Хрущова допоміг активізації справжніх ліберальних течій всередині так званого советського суспільства.

Голосною на весь світ стала в останньому часі боротьба партії з формалістичними й абстракційними течіями у літературі, мистецтві, музиці. В дійсності справа лежить куди глибше і формалізм та абстракціонізм стали тільки для партії притокою до кампанії проти тих сил в Советському Союзі, які під виглядом десталінізації, щораз голосніше почали критикувати советську систему і вимагати від Хрущова дійсної, не советської свободи. Немає сумніву, що багато партійних керівників, в тому, можливо і сам Хрущов, не вважаючи на свої досить примітивні мистецькі смаки, добре знають історію так званого авангардного мистецтва за часів Леніна. Їм теж відомо, що Ленін не вів з цим мистецтвом поважної боротьби і воно вільно розвивалося та навіть подекуди претендувало на репрезентацію пролетарського мистецтва. Не вважаючи на те, партія і Хрущов з усією енергією почали акцію проти формалізму та абстракціонізму, які є нічим іншим як тільки продовженням у нових формах старих традицій советського авангардного мистецтва.

Цю гостру й енергійну кампанію партії можна собі пояснити тільки тим, що сучасні модерні течії у советському мистецтві й літературі тісно пов'язані з ідеологічним і політичним шумуванням у рядах творчої інтелігенції і зокрема в рядах її молодого генерації. Тоді як в двадцятих роках советські авангардисти вірили в «загірну комуну», уважали її носієм партію та її керівництво, сучасні советські авангардисти, це покоління скептиків, які якщо вже не перестали вірити у комунізм, то напевно перестали вірити в те, що його носієм є партія і її сучасні керівники, і які якщо не свідомо то бодай уже півсвідомо **бунтуються проти цілої советської системи.**

Навіть найвірніші з них римують сьогодні комунізм з гуманізмом, якщо пригадати слова Євтушенка із нашумілих його виступів на Заході. Очевидно, це його «римування» можна б назвати фразеологією без значення. З другого боку в цих словах Євтушенка, не вважаючи на те, що він думав при цьому, і як він їх розумів, є багато правди. Сучасне молоде покоління, байдуже вірить воно в комунізм чи ні, тяжить до гуманізму, за людськими умовами життя, тобто в першу чергу за свободою, свободою творчості, свободою мислі і дискусії, і навіть свободою танцю. Навіть ті, які ще не затратили віри в комунізм, бачать, що їхній виідеалізований комунізм не має нічого спільного з советською дійсністю. Вони теж бачать, що так звана боротьба з культом Сталіна, яку наче б то від десятиох років веде партія і Хрущов, не дає позитивних наслідків, трактується формально, що, за виїмком терору, сталінізм живе і процвітає у всіх його формах, тоді як вони в корені, до щенту хотіли б знищити зло.

Вірші проти сталіністів стали в останньому часі в СССР модними. Невідомо, скільки їх з'явилося. З опублікованих найбільш відомий Євтушенків вірш проти сталіністів. Видруковано теж декілька віршів проти сталіністів в Україні, в Білорусі та ще подекуди. Ось, наприклад, український поет Євген Летюк із Донецька говорить у своїому вірші, надрукованому в 3 числі журналу «Прапор» про категорію людей, які ще сьогодні моляться неначе над ідолом над гіпсовим бюстиком Сталіна. Свій вірш закінчує поет так:

«Я знаю, лежать у колишніх кербудів
В пилу нафталіну сталінки...
То як я посмію,
Минуле забуду,
Зміню як до нього ставлення?

Усі ці та подібні вірші проти сталіністів є яскравим прикладом конфлікту, який існує між молодим поколінням і поколінням сталіністів, куди треба зарахувати ціле сучасне середнє покоління керівних партійців. Чистка від сталіністів не була фак-

тично у партії ніколи переведена, тому що партія ніколи не трактувала боротьби з сталінізмом поважно, як це трактує молоде покоління. Сталіністи мають в дійсності сьогодні владу в руках, то ж не диво, що вірші проти сталіністів своїм вістрям в дійсності звернені проти сучасних советських керівників і мають актуально-політичний характер. Тому можна зовсім сміливо сказати, що опозиція проти сталінізму серед молодого покоління почала густо переплітатися з опозицією до сучасного советського режиму, в очах якого він є носієм сталінізму.

Як би воно, можливо, абсурдально не виглядало, але навіть зворот молодого покоління в бік абстракціонізму в мистецтві можна пояснити не тільки впливом «гнилого Заходу», (як це намагається пояснити партія), а також політичною опозицією до сталінізму. Таким чином багато молодих мистців демонструють свою ненависть до минулого і свою погорду до протегованого партією «соціалістичного реалізму», дитини сталінізму.

Призирливе ставлення до сталінізму і сталіністів у його сучасних формах найкраще може сформулював український поет Іван Драч у вірші «Ода чесному боягузові». Цей вірш такий характеристичний для сучасних настроїв молодого покоління, що його варт в цілості навести:

Ти вбив свій горизонт і небо отруїв,
Дав дулю сонцеві і плюнув в очі хмарі.
Живеш повзком, і помисли свої
Ростиш в клоаці з підлістю у парі.

Багатогранний ти, аж круглий ніби вуж,
Білоголовий метр із чорним піднебінням.
Співаєш пісню все одну і ту ж,
Що рахітичне наше покоління.

Так! Ми не густо кричимо «ура»,
«Ура» в нас пахне хлібом і станками.
А здохнути тобі давно прийшла пора,
А нам — покласти на язик твій камінь.

Люблю я вас і віддаю чолом —
Стружу для вас міцні дубові мари
Пишіть!

Колись мій Тузик за столом
Перечитає Ваші «мемуари».

(«Прапор», ч. 1, 1963)

Покищо в конфлікті з молоддю партійні керівники нічого не говорять про «контрреволюцію». Вони радше намагаються

його применшити, звести до ролі конфлікту з незначною групою недовчених невишумілих і недозрілих парубчаків, які не вивчили або не зрозуміли марксизму (так, наприклад, говорив про Єзтушенка український письменник Новиченко) і попали під поганий вплив «гнилого Заходу», яких, мовляв, треба вчити і перевиховувати.

Проте, кого ж партія хоче дати їм за вчителів-перевиховників? Відповідь на це питання дають голоси советської преси та центральні і партійні наради письменників, мистців, композиторів. До голосу на цих нарадах прийшли старі сталінські вислужники, ці що, як це сказав Драч, «вбили свій горизонт, живуть повзком і помисли свої роблять в клоаці». Інакше кажучи, вчителями мають бути ті, яких молоде покоління творчої інтелігенції ненавидить усією своєю душею, ненавидить і погорджує ними. Про цих «вчителів» один з молодих українських письменників на нараді в Києві сказав: **Все середнє покоління українських письменників — це сталіністи, нездари, яких негайно треба вигнати з літератури.** Ця опінія мабуть повністю відзеркалює погляди усіх молодих письменників, мистців, і інших інтелігентів. Звичайно, ледви чи на таких вчителів молодь погодиться, і звичайно це не зменшить, а загострить конфлікт.

При тому треба сказати, що в дійсності зовсім не йдеться про якусь незначну групу недоуків з молодого покоління, трохи чи не «літературних хуліганів». Якщо б так було, партія не чинила б стільки шуму довкола трупки еретиків. Опозиційні настрої до режиму захопили маси молоді. У кожній республіці є ціла плеяда молодих письменників, які втішаються великою популярністю серед суспільства і зокрема серед молоді. Свідчать про це голоси советської преси. Але це тільки невеликий відблиск того, що діється за кулісами. Серед молоді нуртують глибокі процеси, які подекуди нагадують собою події в Польщі у 1956-58 років. Дискусія, яка в той час розгорнулася довкола журналу «Просто з мосту» серед молоді польської інтелігенції привела до заперечення комунізму у його большевицькому виданні, і Гомулці прийшлося адміністраційними заходами ліквідувати небезпечний рух. Проте він був настільки розумний, що не накинунв молодій інтелігенції вчителів-сталіністів і дав їй досить широкі рами творчости.

Шумування серед молоді інтелігенції підсоветських народів намагається партія ліквідувати механічними сталінськими методами під загальне схвалювання вислужників сталіністів. Очевидно, такі методи ще ніколи не ліквідували конфліктів. Вони найбільш можуть придушити опозицію і обурення, при чому моральний терор, «полоскання мозгів» вже дають свої наслідки.

Можливо, що партії і цим разом вдасться знищити проgre-

сивні паростки нового і вбгати його в убогі і примітивні рами «будівництва комунізму». Проте це буде Піррова перемога. В очах молодого покоління підсоветських народів советський режим своїм несталінським рухом ще більше скомпромітується. Уже сьогодні є маси молоді, що взагалі не вірять в комунізм і хочуть на свій лад жити без вічного канчука над головою, уже сьогодні серед молодшої інтелігенції є багато таких, які римують комунізм з гуманізмом, тобто, інакше кажучи, заперечують право советському режимові називати себе комуністичним. Одним словом, на відтинку молоді партія так чи інакше прогнала. Вона думала виховати собі вірних яничарів, проте її виховання сплило неначе вода по пір'ю, а перемагають великі ідеї гуманізму і свободолобства. У зв'язку з цим перспективи для режиму на майбутнє невеселі. Він може ще якийсь час триматися, живучи старими сталінськими «надбаннями». Але що буде, коли ряди старих сталінських «соратників» ослабнуть, а шумування серед населення і зокрема серед молоді зміцниться?

І. Лучишин

КИЇВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ В ОБОРОНІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В днях 11-15 лютого ц. р. відбулася в Києві Республіканська наукова конференція у справі культури української мови. На ній виступили з доповідями 27 учасників — мовознавців, учителів та інших працівників української культури. Програмову доповідь виголосив директор Інституту мовознавства — академик І. К. Білодід. При тому він не забув віддати вимаганого поклону «старшому братові», підкресливши «видатну роль російської мови у розвитку і збагаченні літературних мов соціалістичних націй».

У загальному конференція була надзвичайно цікава тим, що на ній проведено гостру критику сучасного жалюгідного стану української мови в Україні та взагалі в ССРСР. Але дивним дивом, уся критика зверталася не проти дійсних русифікаторів — КПСС, Хрущова і його партійних слуг в Україні, а проти т. зв. культу особи Сталіна чи проти його теорії про злиття мов, так, немов би тільки Сталін, а недавно перед ним Ленін, були за «злиття мов», а тепер ціла КПСС на чолі з Хрущовим нібито є проти русифікації. Щірі оборонці української мови мусіли вдавати наївних і в своїй критиці русифікації України покликати на такого нібито «оборонця» прав української мови, як Ленін, КПСС, чи ухвали її 22-го з'їзду... Проте, учасники ки-

ївської наукової конференції спромоглися поставити проблему оборони прав української мови надзвичайно ясно.

Про ухвали конференції писала українська підсоветська преса. Між іншим писав про це також місячник «Наша Культура» за березень ц. р., що виходить у Варшаві як додаток до комуністичного «Нашого Слова». Ось головні думки з постанов київської наукової конференції:

Учасники конференції ставили питання про необхідність поширення української мови у всіх сферах державного і громадського життя. На нараді були названі факти, які вказують на те, що ще й досі не усунуто обмеження у застосуванні української мови в сферу технічних наук, позбавляючи її наукового мовного нігілізму. Вони обмежували тоді і не допускали української мови, яке за часів культу особи ввели різні прихильники характеру, а тих, хто обстоював всебічний розвиток української культури й мови, обвинувачували в буржуазному націоналізмі та часто карали.

Під час культу особи, в 30-40 роках, ці антиленінці закрили школи з українською мовою навчання, що існували в різних республіках Союзу, хоч ці школи були відкриті для українського населення поза Україною...

Одностайно на конференції засуджено і абсурдну теорію про двомовність нації. Усі погодилися на тому, що у кожного народу є тільки одна рідна мова, а в українського народу — українська.

Далі, на 46-ому році т. зв. Жовтневої революції, учасники київської конференції гаряче схвалюють пропозицію порушити клопотання перед ЦК КПУ і урядом України в справі того, щоб:

1. У всіх вищих і середніх спеціальних школах, ремісничих школах та курсах вести навчання українською мовою. Підручники для цих навчальних закладів видавати українською мовою.

У всіх дошкільних установах (незалежно на чий кошти вони утримуються), де є діти українського населення, виховання вести українською мовою.

2. У всіх установах і підприємствах, на залізниці та інших видах транспорту, в торгівлі, всі справи вести українською мовою.

3. Щоб Академія наук, інститути, видавництва писали і видавали наукові твори здебільшого українською мовою.

4. Щоб кіностудії творили художні і наукові кінофільми тільки українською мовою, а фільми виробництв інших республік перекладалися на українську мову.

Далі було запропоновано, щоб у республіках ССРСР, де живе українське населення, відкрити загальноосвітні школи з українською мовою навчання так, як це здійснено в Україні для російського та інших народів.

Ухвалено пропозицію створити при Інституті мовознавства Громадський Комітет сприяння розвитку культури української мови та її поширення у всіх сферах державного і громадського життя.

В 5-тий день конференції академик І. К. Білодід оголосив плян роботи Інституту мовознавства на 1963 рік:

а) видавання серії популярних брошур і наукових розробок у питаннях культури мови, видання словників українсько-російських і російсько-українських;

б) проведення лекцій на мовні теми;

в) удосконалення навчальних плянів і програм вищих навчальних закладів;

г) залучення широких кіл громадськості до ведення важливих завдань культури мови;

д) рекомендувати всім педагогічним інститутам республіки скликати обласні наради в справі культури мови.

У пляні роботи проведено конференцію названо першою з тим, щоб далі скликати наступні.

Звітодавець київських нарад — педагог Д. Порхун у кінці зазначив: «Особливо радує той факт, що українською мовою, її культурою цікавиться молодь — спеціалісти різних галузей науки. То ж вони так активно обстоювали справи розвитку і поширення рідної мови».

Конференція в справі української мови цікава тим, що ще раз показала на цілий світ положення українського народу під режимом, який твердить, мовляв, в СССР здійснена «рівність» націй. Колись в 1877 році Михайло Драгоманів після заборони царським урядом друкування українських книг в Російській імперії, склав вірша в Берліні на голос пісні «Гей не дивуйте, добрії люди». Там є слова:

«Гей українець просить немого —
Волі для рідної мови»...

Минуло від того часу 90 років. І тепер, в «незалежній і суверенній Україні» доводиться скликати конференцію, що не сміє ставити питання про волю для українського народу, а тільки про право уживати української мови в різних ділянках науки, мистецтва і навчання. І треба пам'ятати, що це все має йти в дусі комуністичному. Але й ту можливість — ширити комуністичні ідеї в українській мові — Москва обмежує. Це зовсім нагадує часи царського режиму, коли й Біблія в українській мові була в Україні заборонена. Недарма колись Драгоманів про попередників большевизму — російських народників — писав, що для них клич — «Пролетарі всіх країн, єднайтеся» — має вигляд: «Социалисты нерусских народов России, обрусевайте!»

Богдан Феденко

ДИКТАТУРА І КУЛЬТУРА

Це майже «вічна тема» в історії культури. Кожна деспотична влада прямує до панування не тільки над фізичним буттям своїх підданих, але намагається підпорядковувати своїм наказам і душевні переживання людей, контролювати їх думки, бажання, стремління, естетичні уподобання. В історії світової літератури бували доби, коли панегирики й оди на честь володарів були в моді, бо такі твори були до вподоби сильним сього світа. Навіть римський поет великого таланту, Горацій, пішов цією стежкою. Він писав оди, в яких прославляв Октавіяна Августа, що остаточно знищив республіканські вільності в Римській державі.

В новій добі, за влади царя Миколи I в Росії, літературі пробувала давати напрям цензура. Навіть твори Миколи Гоголя, монархіста за переконання, були підозрілі для царських цензорів, і великий письменник в одному листі до цензора обіцявся переробити деякі місця своєї повісти «Мертві душі», щоб цей твір міг бути надрукований. Царська цензура доби Миколи вимагала від письменників, щоб вони творили за каноном «цареславного реалізму», щоб шукали позитивних героїв у житті: непідкупних суддів, купців, урядовців, що гидують хабарями, поміщиків, що по-людському ставляться до своїх кріпаків, і так далі. Гоголь глузував з тих творів, у яких було повно героїв з високими чеснотами, і писав, що такі письменники «обернули в коняку чесну людину», а тому, мовляв, треба нарешті «припрягти негідника», описати його так, як він є в дійсності. Твори М. Гоголя, в яких він показав духове й моральне убожество «обивателя» царської Росії, лишаться навіки в історії літератури. Але його спроба в другій частині «Мертвих душ» представити читачеві ідеальних людей не вдалася, бо письменник не міг знайти в житті під царським режимом людей з чеснотами і його «ідеальні герої» — це схеми, далекі від дійсності.

Довелося й Шевченкові зустрітися з прихильниками «цареславного реалізму», що не радили йому описувати «громаду в сіряках», нещасливих покриток, як Катерина, зведена офіцером-москалем, убогих наймитів Ярем, сліпих кобзарів. «Співай про Матрьошу, про Парашу — радість нашу, султан, паркет, шпори»... На такі поради — шукати добра й чеснот там, де їх не було, Шевченко відповідав словами погорди: «Добрий кожух, але тільки не на мене шитий; а розумне ваше слово брехнею підбите»... Все ж треба ствердити, що царський деспотизм ніколи не міг дійти до такої довершености в контролі над літературою й культурою взагалі, як це доказав комуністичний режим. Шев-

ченка заслано на 10 років за писання «возмутительних віршів», однак режим Миколи I не міг примусити поета до писання поезій на славу царя. Але так званий «соціалістичний реалізм», створений під большевицькою диктатурою, зумів поставити собі на службу визначні таланти різних національностей советської імперії. Павло Тичина прославляв у своїх віршах криваву колективізацію селянства, Максим Рильський написав «Пісню про Сталіна», яку мов молитву співали піддані комуністичного режиму на всіх мовах советської імперії, а Михайло Драй-Хмара, засланий на далеку Колиму, в надії уласкавити деспота-тирана, написав оду на честь Сталіна.

Після смерті диктатора в 1953 році настала була на короткий час в політиці комуністичної партії супроти літератури так згана «відлига». З'явилися твори, писані від щирого серця, особливо після 20-го з'їзду Комуністичної партії в 1956 році, коли Хрущов виступив проти «культу особи» Сталіна. Поволі розвиднялося в головах письменників після Сталінського обуха, і залунали голоси в обороні свободи творчості, незалежне від будь-яких наказів і директив партії. Замість «соціалістичного реалізму», що його слід назвати комуністичним псевдо-реалізмом, з ідеалізацією, оздоблюванням дійсності під комуністичною диктатурою, деякі письменники почали описувати життя так, як вони його бачили.

На жаль, цей відхід від комуністичного псевдо-реалізму майже непомітний в українській літературі під владою Москви. Очевидно, страх з доби «культу особи» в Україні ще не зник, і письменники бояться виступити з творами в душі, відмінному від «соц-реалізму». В російській літературі, що все була в вільніших умовах в ССРСР, відхід від «казьонного» соцреалізму виявився виразно в творах і статтях різних письменників і критиків. Так, поет Твардовський писав, що він у житті своєму лиш про одне думає, щоб про те, що він знає «краще за всіх на світі», сказати **«так, як я хочу»**. Це свого роду протест проти накинутих згори норм і директив, які диктує письменникам диктаторська партія. Слівробітниця київської «Літературної України» Михайлина Коцюбинська, в ч. 20 цього часопису з 8 березня 1963 р., кликала письменників і мистців України позбутися однобічності і дивитися на світ «широкими очима». «Активне естетичне виховання... це значить широка і розумна пропаганда справжнього мистецтва, великого і розмаїтого. Це значить боротьба з несмаком і сірістю, з вузькістю і однобічністю, з неуптвом і штампом». І далі М. Коцюбинська пише про положення літератури під тоталістичною диктатурою: «Певні художні явища, певні стилістичні манери абсолютизуються, зводяться до рівня нормативу... Нашій естетичній пропаганді, як повітря, потрібна широ-

та і вдумливість. Знати, думати, сперечатися... Творчі дискусії — не вузько професійна справа. Чим більше людей почне дихати цією атмосферою творчого обміну думками, тим активніше творитиметься їхній художній світогляд, тим багатшим він буде». Як бачимо з наведених слів, М. Коцюбинська хоче волі для поетичної і мистецької творчості, вона проти накинутого режимом «штампу». Вона виступила в обороні нових стилістичних шукань поета Івана Драча, що викликали осуд в офіційних органах літературної критики.

Але ледве пролунали ці слова в статті «Широкими очима», як у Москві жерці комуністичної партії почали нову рішучу атаку проти всяких «ухилів» у літературі й мистецтві і закликали творчу інтелігенцію йти протоптаним шляхом «соцреалізму». 8 березня 1963 року відбулася в Москві «зустріч керівників партії і уряду з діячами літератури й мистецтва». Як годиться в диктаторському режимі, головну доповідь виголосив до скликаних діячів літератури й мистецтва перший секретар партії М. Хрущов. На ньому бо, як свого часу на Сталіні, спочиває «благодать»: диктатор-вождь усе «розуміє», він усе «краще знає», в його руках «абсолютна істина», він володіє колективним розумом «непомильної партії».

Чому вожді партії улаштували цю «зустріч»? Не для того, щоб дозволити письменникам і мистцям визволитися від «соцреалізму», створеного за влади Сталіна. Ні, Хрущов, що не жалкує слів для осуду «культу Сталіна», йде в політиці на «літературному фронті» слідами Сталіна. Кожна вільна думка, висловлена в літературному творі, викликає неспокій у диктаторів. Письменник повинен служити партії, бути «інженером душ», як казав колись Сталін. «Нашому народові, — казав Хрущов на «зустрічі», — потрібне бойове революційне мистецтво. Советська література і мистецтво повинні відтворити в яскравих художніх образах великий і героїчний час будівництва комунізму, правдиво відобразити утвердження і перемогу навих, комуністичних відносин у нашому житті. Художник повинен уміти побачити позитивне, радіти з цього позитивного, що становить суть нашої дійсності, підтримати його і водночас, зрозуміло, не обминати негативних явищ, всього того, що заважає народженню нового в житті» (Літературна Україна, 12. 3. 1963). «Наша партія завжди стояла за партійність у літературі й мистецтві», — заявив Хрущов у своїй промові. Звичайно, не можна вірити Хрущову, неначе б він в принципі був прихильником тих творів літератури, в яких виявлено «негативні явища» підсоветської дійсності. Провідники компартії можуть дозволити письменникам критику не порядків в советській державі, але тільки в певних межах: вина за беззаконства, за всякі злочини і знуцання над громадянами

СССР, описувані в літературних творах, падати мусить на «шкідників», на «клясово ворожий елемент», на «виродків суспільства», але ні в якому разі не на діячів комуністичної партії. Секретарі компартії всіх ранг і категорій, як і рядові партійці, мають бути описані в підсоветській літературі як «позитивні герої».

Колись М. Гоголь у своїй повісті «Ніс» глузував з царської цензури словами героя цієї повісті майора Ковальова. Ковальов милостиво визнавав письменникам право осміювати в творах людей, що мали рангу «обер-офіцерів», але вважав за потрібне заборонити будь-яку критику «штаб-офіцерів». Тепер комуністичні «штабофіцери» в СРСР можуть собі робити, що хочуть і як хочуть; але керована компартією література повинна змальовувати їх в світлі героїзму, як «лицарів без страху й догани». Понадїявшись на можливість виявити в літературі й фільмовому мистецтві в СРСР живих людей, деякі письменники й кінорежисери мусіли кається за свій оптимізм. Це сталося, наприклад, з московським кінорежисером — комуністом М. Хуцієвом, якого фільм, ще не випущений цензурою в кінотеатри, гостро розкритикував перший секретар КПСС 8 березня. Що не вподобалося Хрущову в тому фільмі Хуцієва? Хуцієв показав, за словами Хрущова, «нероб і напіврозкладених типів, які зустрічаються ще серед нашої молоді і які нікого не люблять і не поважають; старшим вони не тільки не довіряють, але й ненавидять їх. Вони всім незадоволені, на все бурчать, все осміюють і обпльовують, проводять свої дні в неробстві, а вечори і ночі на гулянках сумнівного характеру. Такі типи з зарозумілим презирством говорять про працю. Жере отакий шалапут хліб насущний та ще й глумиться з тих, що створює цей хліб своєю нелегкою працею».

Здавалось би, чого мав би гніватись Хрущов на такий фільм, в якому показано негативні елементи серед підсоветської молоді. Легко відгадати причину обурення Хрущова на режисера Хуцієва: адже ж у його фільмі в невідгданому світлі показано молодь комуністичної еліти, дітей «нової кляси», комуністичної бюрократії. Бо тільки «татові й мамині синки» із нової комуністичної еліти можуть у «комуністичному суспільстві» нічого не робити вдень, а ночами забавлятися. Діти робітників, селян, дрібних службовців мусять працювати на виробництві і не мають можливості брати участь у нічних розвагах «сумнівного характеру». Зморені цілоденною працею вони вночі сплять праведним сном. А тому що режисер Хуцієв дав правдивий образ життя дітей високої комуністичної бюрократії, то Хрущов, як охоронець привілеїв комуністичної еліти, мусів виступити проти режисера, який відважився сказати, як у Андерсеновій казці, що «король голий».

Загально кажучи, комедія і сатира в суспільстві, яке збудували комуністи в ССРСР, не може розвиватися нормально. Згадуваний попереду поет Гораций міг і під монархічним режимом Октавіяна Августу деколи «казати правду, сміючись» («*ridendo dicere verum*»). Під комуністичною диктатурою і це не дозволено письменникам. Хрущов у промові на зустрічі з письменниками висловив своє глибоке невдоволення тим, що деякі автори в ССРСР виявляють «помилкові мотиви й тенденції» в своїх творах: **«Неправильні тенденції полягають головним чином у тому, що вся увага зосереджується на фактах беззаконня, сваволі, зловживання владою».** При владі стоять комуністичні «штаб-офіцери», і їх беззаконств і самоволі Хрущов не радить письменникам зачіпати в їх творах.

Хрущов згадав у своїй доповіді також взаємовідносини між «батьками й дітьми». Ця проблема була заторкнута в творах підсоветських письменників нераз. Це — болюча тема для «батьків», що так чи інакше пережили добу Сталінського терору, вигукуючи «розпни його» проти тих, кого Сталін звелів проголосити за «ворогів народу» і зліквідувати. Хрущов зазначив у своїй промові, мовляв, у творах літератури й кінофільму в ССРСР дехто хоче «настроїти молодь проти старших поколінь»... «Дітей хочуть переконати, що їх батьки не можуть бути вчителями в їх житті і за порадами до них звертатися нема чого. Молодь сама, без порад і допомоги старших, повинна вирішувати, як їй жити». Ось та небезпека, якої найбільше побоюється Хрущов і його комуністична еліта!

Молодше покоління підсоветського суспільства критично дивиться до «батьків», що гнули шиї перед Сталіном і тепер з тою самою покірністю падають ниць перед його наслідником — Хрущовим. Саме в літературних творах молодих письменників виявляється критичне відношення не тільки до Сталіна, але до всього режиму комуністичної диктатури. А ми ж маємо тільки безмірно малу частину того, що пишеться під комуністичним режимом в літературній формі проти партійної диктатури. Бо друкується в ССРСР тільки те, що дозволяє партійна цензура, однак і надруковане викликає гнів у вождів партії. А що було б, коли опублікувати все те, що написали автори про комуністичний режим і що лежить в архівах редакцій, без надії на опублікування? Про цю «зливу» рукописів, що зображають тиранію Сталінської доби, згадав Хрущов у цитованій тут промові: **«Розповідають що до журналів і видавництв напливають рукописи про життя людей у заслання, в тюрмах, у таборах. Повторюю ще раз, що це дуже небезпечна тема»,** — казав Хрущов. Кому і з якої причини ця тема про нищення режимом диктатури мільйонів невинних людей «небезпечна», Хрущов не пояснив. Однак кожний розум-

ний читач його промови скаже, що описи «геройських подвигів» Сталінових «соратників» в підсоветській літературі викликають ненависть і огиду до режиму диктатури взагалі і до тих, що його разом з Сталіном будували. До Сталінових «соратників» належав і сам Хрущов, який тепер відхрещується від свого колишнього добродія і всю вину за злочини Сталінової доби скидає на мертвого тирана і на своїх суперників у партії: Молотова, Кагановича, Маленкова.

Після промови Хрущова до письменників і діячів підсоветського мистецтва 8 березня зразу ж заговорили орденоносці й менші рангою письменники в ССРСР і зокрема в Україні про свою «вдячність» вождеві «рідної партії» за те, що напутив їх, дав добру пораду, як і про що писати. З заявами лояльності до провідників партії письменники й мистці Советської України виступили цілою фалангою: Тичина, Рибак, Сосюра, Корнійчук, різні кінорежисери й малярі. Партійні секретарі скликали письменників і діячів мистецтва у великих містах України і на сходинах вони мусіли присягати, що непохитно йтимуть у своїй творчості тим шляхом, який їм показала партія: шляхом соцреалізму. При цій нагоді старші письменники, загартовані в Сталінській «бані-прохолоді», засудили також творчі шукання і «помилкові тенденції» деяких молодших українських і неукраїнських поетів. Так, «Літературна Україна» з 19 березня 1962 року цитує з обуренням слова з сатири Івана Драча — «Ода чесному боягузові», в якій автор звертається до «білоголового метра»: «Співаш пісню все одну і ту ж, що рахітичне наше покоління». Автор рецензії додає від себе: «Чи не є ця „Ода“, так би мовити, „поетичним“ виразом протиставлення молодого і старшого покоління?» Не подобається «вірнопартійнолінійним» співробітникам «Літературної України» думка в поезії російського молодого автора, яку переложено на українську мову. Цей автор писав, що його тіло втрапило «давним-давно потребу в плазуванні й низькопоклонстві». Автор рецензії твердить, мовляв, у мужньої й чесною людини «такої потреби ніколи не було». Правда, цьому твердженню суперечить вся постава старших письменників і діячів мистецтва, що схилилися покійно перед новими директивами ЦК КПСС. Щоб показати «молодим», як треба писати поезії в дусі «соцреалізму», «Літературна Україна» з 26 березня 1963 р., для прикладу й наслідування, цитує вірші Єви Будницької із збірки — «Вулиця першого кохання»:

Деся там, на грані двох сторіч,
Ввійшов в історію Вітчизни
Рішучий, сміливий Ілліч,
Яскравий світоч в днину грізну.

В щасливу мить, під дзвін пісень,
Коли вітри й проміння м'якше,
Згадай, хто нам створив цей день,
Без кого міг він быть інакшим».

Бідна українська література під бичем партійного «соцреалізму»... Безперечно, в відході деяких письменників молодшого і навіть старшого покоління від соцреалістичного «штампу» диктаторська партія відчула загрозу для свого монопольного панування над душами своїх підданих. Цей «ухил» тепер на всіх язиках советської імперії засуджується, і деякі заслужені письменники всенародно б'ють себе в груди, каючись, що або не помітили вчасно «помилкових мотивів і тенденцій» у творах молодших авторів або ж не мали рішучості проти тієї «небезпеки» боротися. Про це пише П. Тичина в «Літературній Україні» з 19 березня: «Нам просто невдогад було привести до бойового порядку літературний вид ідейного знаряддя партії». (Це сказано ясніше ясного: література під комуністичним режимом — це тільки одна з форм партійної пропаганди, і Тичина під цим підписується. — Б. Ф.) «Аджеж в програмі комуністичної партії сказано: яких саме творів сподівається від нас радянський народ». Одночасно Тичина засуджує «антигуманні, нелюдські концепції абстракціонізму й формалізму», якими, мовляв, хоче заразити країну комунізму «буржуазний Захід». Уявити собі картину: в банках Волл Стріту або в Лондонському Сіті радяться між собою «акули капіталізму», як засобами формалізму і абстрактного мистецтва довести до руїни країну, в якій «будується комунізм»! Виходить, що формалізм та абстрактне мистецтво страшніші за атомові бомби! Абсурдність советського тоталізму в літературі й мистецтві зрозумів навіть вождь комуністів Куби Ф. Кастро. Він сказав, що не бачить для свого режиму небезпеки від абстрактних мистців, і що йому вороги тільки «капіталісти й імперіялісти».

Деякі вірнопартійнолінійні письменники в Україні не обмежилися засудом формалізму й абстрактного мистецтва в СРСР, а кивають на сусідню Польщу, бо там є свобода творчості для різних напрямів літератури й мистецтва. П. Козланюк порівнює формалізм та абстракціонізм з «раковою пухлиною на здоровім організмі» і дивується, що в Польщі ця «недуга» поширена в газетах і журналах («Літ. Україна», 22 березня 1963 р.). Не виключено, що московські ідеологи почнуть робити натиск на Гомулку, щоб покликав «до бойового порядку» польських письменників, бо польський «формалізм та абстракціонізм», як небезпечна пошесть, заражатиме чисте повітря «соцреалізму» в СРСР...

І. Лучишин

ЛЮЗІЇ ЕМІГРАНТСЬКОГО «СОВСТОЛОГА»

В польському паризькому журналі «Культура», ч. 1-2 за рік 1963 надрукована стаття під заг.: «Ситуація в советській Україні». Автор її п. Борис Левицький. Він інформує читачів польського журналу про сучасні «досягнення» України під комуністичним режимом.

Він пише: «Нині кожний українець може бути гордий з того, що діється в Україні».

Щоб надати собі більшого авторитету, автор згадані статті спеціально підкреслює свої «довголітні студії життя в советах». Він каже, що «на Заході мають фальшиве уявлення про Україну», що «вона і тепер є країною хвилюючих пшеничних ланів і мальовничих сіл» (тепер здебільшого з убогими, обдертими хатинами — І. Л.), «але не це характеризує цей край. Україна є найбільш індустріалізована частина ССРСР, кожна четверта машина в ССРСР походить з українських фабрик». І тут же автор подає з советської статистики участь України в загально-советській продукції у відсотках, наприклад: вугілля, сталі, тракторів, цукру і т. п.

Але чомусь наш «советознавець» забув чи може не сховавши сказати найважливішого: хто ж розпоряджається продукцією України, її багатствами й плодами праці її людности? На жаль, не український народ! Бо Україна далі перебуває в колоніальній залежності від московської імперії, якій український народ змушений постачати дешеvu робочу силу й бути предметом безжалісної колоніальної експлуатації. Питаємо: чим тут гордяться?

Пан Левицький подає другий, на його думку, позитивний факт, що «на 9,6 міль. членів і кандидатів комуністичної партії в ССРСР кількість членів і кандидатів КП України становить 1,4 міль.» — Яка з цього користь для українського народу? Адже ж КП України з усіма її районними, обласними комітетами і самим ЦК — це підвладні органи московського ЦК КПСС, його технічний апарат для колоніального поневолення українського народу! Вона навіть не зветься «Українська Компартія, а «КП України». «Советолог» Б. Левицький ще похвалився перед польськими читачами кількістю українців в УССР. Він подає за советським переписом у 1959-ому році 32,1 мільйона українців, замешкалих в Україні (усього щось на два мільйони більше ніж тепер є населення в Польщі). І це після т. зв. «возз'єднання» українських земель під соборною московською неволею. Ця цифра свідчить про страшний злочин большевицької Москви над українським на-

родом! Українська людність в Україні поступово зменшується, а натомість російський елемент в Україні постійно зростає: від 1926 року до 1959-го він зріс з 9,2% на 17,7%, тобто майже подвоївся. — Чим тут пишатися?

Але на тому не вичерпується джерело гордості Бориса Левицького. Він згадує повоєнний сталінський терор, т. зв. ждановщину, жертвою якої впало багато комуністичних партійних кадрів у Москві, Ленінграді, Грузії, Вірменії, але, мовляв, партійних кадрів України цей терор не зачепив. Чому? Бо, як каже автор, партійні кадри в Україні врятував від чистки заслужений перед советською владою український «партизанський клан», тобто провід советських партизанів в Україні, на чолі якого, мовляв, «поставлено головно українців», сконсолідованих у важкій боротьбі проти німців і українських протисовєтських повстанців. Хто ж були ті «головні» українці? Автор їх подає: Бегма, Дружинін, Ковпак, Наумов, Руднев, Сабуров, Федоров, Коротченко, Строкач. До того «партизанського клану» підчас війни наблизилися, мовляв, «група українських функціонерів військових советів, які часто оперували поблизько лінії фронту». Автор подає їх імена, як: Брежнев, Бурмістренко, Гаевой, Гришко. Єпішев, Кириленко, Корнієць, Любавін, Сердюк, і стверджує: «Солідарність бюрократії партійної і державної стала чинником історичної ваги», бо врятувала партійні кадри України від сталінської чистки.

Не сумніваємось, що ніхто в Україні не пролив би сліз, коли б Сталін був своїм способом «вичистив» усяких таких «українців», як Дружинін, Наумов, Любавін, Руднев, Сабуров, Федоров і самого їх ватажка — Хрущова. Ніхто не плакав в Україні за вичищеними свого часу катами України — поляком Косьором і росіянином Постишевим, хоч вони для маскуваннн навіть напихали на себе українські вишивані сорочки. В українськiм народі казали про ці чистки: «Гадина гадину душить»... Або: «Катюзі по заслугі»... І нехай наш «учений советолог» не захоплюється прізвиськами як Коротченко і подібними комуністичними «енки» та «юки». Це люді, за словами Т. Шевченка, напоєні «московською блекотою», «няньки, дядьки отечества чужого», видресовані на те, щоб останню сорочку здирати з Матері-України. Типовий приклад між цими «українськими кадрами» КПУ Дем'ян **Коротченков**. Так записаний він в московській «Правді» 4 грудня 1934 року, як член бюро партійного комітету Москви, що мало на чолі Хрущова. В 1938 р. Сталін призначив Хрущова панувати над Україною і Хрущов взяв з собою Коротченкова, якому звелів писатися «Коротченко». Тепер Коротченко-Коротченков є головою президії верховного совету в Україні. Подібна «персона грата» в Україні перший секретар КПУ Подгорний,

що для «хахлів» пишеться в українськомовних виданнях як «Підгорний»... Чи може когонебудь з українців тішити ця «українізація» емісарів Москви в Україні? Хіба що деяких «учених советологів»...

Уся облудність нашого «советознавця» полягає в тому, що він представляє московські партійні кадри в Україні, як речників українського народу!

В тому напрямі автор іде ще далі. Він розповідає польським читачам про «скорую еманципацію КП України», не подаючи конкретно, від кого вона «еманципувалася». Пан Левицький пише, що «керівництво КП України вже від перших днів по смерті Сталіна піддержувало Хрущова». Він виразно стверджує: «Факт, що поставлено зразу на властиву карту, приніс українському керівництву надзвичайні користі. Зросло велитенське значення КП України», яка «стала свого роду резервуаром кадрів на становища керівників у Москві». І тут він вираховує, які то «українські провідники партизанські» позаймали чолові становища в советській гірархії, наприклад: Брежнев — голова Президії Верховного Совету ССРСР, Єнюгін — голова комісії державної контролі при Раді Міністрів ССРСР, Єпішев — керівник головного політичного керівництва армії і фльоти, Полянський — голова Ради Міністрів Російської Республіки (РСФСР) і тд. і тд. Усіх цих советських московських вельмож, включно з Микитою Хрущовим, він зараховує до «українців» і тим потверджує криводушну пропаганду російських білогвардійців за кордоном, що нібито українці поневолили «бідну Росію» і нещасний руський народ...

В тому советолог Б. Левицький вбачає великі користі для українського народу. Він, наприклад, хвалиться: «В наступних роках український народ заавансував до ролі «другого» щодо важливості в ССРСР народу».

Це — порожня фраза. Хіба що п. Левицький хоче пишатися тим, що наші нещасні земляки під накинутим Москвою комуністичним режимом мусять масово покидати свій рідний «степ широкий, край веселий» і заселяти «Сибір неісходиму»? Коли так, то Україна в ССРСР стоїть втратою людности для колонізаторських плянів Кремля на першій місці!

Дальше добродійство «українського партизанського клану», на думку Б. Левицького, — це подарунок Криму Українській ССР. — Ця подія нагадує подібну «великодушність» Сталіна в 40-вих роках щодо Литви. Довголітню суперечку між Польщею і Литвою за місто Вільно Сталін розв'язав у користь Литви, але так, що рівночасно цілу Литву разом із відібраним від Польщі і переданим Литві Вільном прилучив... до ССРСР. Україна і прилучений до неї Крим залишилися вкупі спільним об'єктом

московського поневолення, експлуатації і русифікації.

В кінці за «досягнення» КП України та її т. зв. «партизанського клану» Борис Левицький зараховує реабілітацію деяких українських письменників, культурних діячів і українських комуністів, знищених терористичним апаратом компартії. Пан Левицький мусів би знати, що реабілітовано комуністів, що вірно служили Москві і яких визнано «вірними ленінцями» і борцями проти українського «буржуазного націоналізму»: М. Скрипника, Юрка Кацюбинського, В. Чубаря і ін. Але, наприклад, комуніста Олександра Шумського, що перший назвав імперіялістичний шовінізм російських комуністів власним іменем, Хрущов не дозволив реабілітувати. Партиїне керівництво змушене час до часу йти на ті чи інші дрібні поступки, в тому й погодитися між іншим на часткову реабілітацію деяких уже померлих чи помордованих діячів, щоб показати свою «гуманність».

Так звана десталінізація тільки поверхово дещо змінила методи режиму, залишаючи непорушними підстави сталінізму: диктаторську однопартійну систему, заборону свободи слова й політичних і професійних організацій, колективізацію, скасування трудової приватної власності тощо.

Сучасна керівна кліка на чолі з Хрущовим чинить великий шум навколо десталінізації, реабілітації, демократизації і лібералізації підсоветського життя, але цей пропагандний гармидер ані трохи не зачіпає основ сталінізму, бо влада Хрущова на сталінізмі й тримається. Хрущов при всій своїй демагогії проти тзв. культу особи завжди боронить заслуги Сталіна для комунізму. Наприклад, 8 березня 1963 року на зібранні передових советських письменників і мистців у Москві Хрущов рішучо виступив проти письменника Іллі Еренбурга та всіх інших советських письменників, що критикують сталінську еру: мовляв, вони не сміють забувати, що Сталін був щиро відданий справі комунізму...

Слід ще згадати міркування п. Б. Левицького у підрозділі його статті: «**Нова фаза стосунків між Києвом і Москвою**». Він зауважив, що Хрущов після стабілізації його влади в СРСР уже «нині не потребує КП України як своєї особистої підпори». Втратив своє значення і тзв. «український партизанський клан». Хрущов повикидав з високих посад в Україні таких своїх колишніх помагачів, як Кириченко, Кальченко, Гречуха та інші. Він почав лаяти також свого фаворита в Україні — Подгорного й вимагати щораз більших контингентів хліба з України. Б. Левицький ще далі повторює байку: «Тісна співпраця української компартії з Хрущовим принесла Україні спершу великі користі» (які й коли? — І. Л.), «але також багато шкоди українському народові» (нарешті визнав правду! — І. Л.). І тут він згадує: «Го-

ловно Україна підтримала авантюриницький плян Хрущова колонізації цілин» і другу Хрущовську акцію — його шкільну реформу.

Як бачимо, Б. Левицький уперто робить ту саму помилку: він далі утотожнює Україну, український народ з його комуністичним гнобителем. Не Україна, не український народ, а накинена Москвою окупаційна диктатура компартії підперла Хрущовську політику колонізації сибірських просторів і провела русифікаторську шкільну реформу в Україні. Це сталося проти волі українського народу.

Слідом за цим компартія повела масове виселювання української людности за межі України і почала заселювати українські землі чужим елементом. Не вважаючи на спротив українського народу, Москва намагається всіми силами русифікувати Україну в загальному пляні т. зв. злиття народів.

Над Україною ще висить небезпека посилення комуністичного терору, дальших переселень і арештів. Перед нами ще важка боротьба за існування, за елементарні права українського народу. Ситуація не така рожева, щоб Борис Левицький міг легкодушно хвалитися перед читачами паризької «Культури», мовляв: «Нині кожний українець може бути гордий з того, що діється в Україні»

Це — фантазія п. Б. Левицького. Чи може корова пишатися, що з неї безоглядно видоюють молоко, а коли вона з'яловіє, то віддають в різниці? Коли б «учений советолог» подивився в саму таки советську статистику і порівняв, скільки Москва забирає з України («Украина должна дать» — пишеться ввсєь час у комуністичній пресі в Росії) і що вона дає мов би з ласки українському народові, то мусів би ствердити факт страшного колоніяльного визиску нашої країни. Україна була й є в ролі дійної корови для володарів Кремля. На жаль, наш «учений советолог», читаючи комуністичну пресу, піддається московській пропаганді про «квітучу Україну» і через те починає ширити фальшиву інформацію про ситуацію в Україні також польською мовою.

«Учений советолог» Б. Левицький ніяк не може зрозуміти тої різниці, яка є між країнами «народної демократії» і так званими «союзними республіками» в ССРСР. При всій своїй залежності від Москви, сателітські країни мають власні комуністичні партії, і Сталін, а тепер Хрущов неспроможні призначити секретарем польської, угорської чи болгарської партії або головою комуністичних урядів цих країн якогонебудь Молотова, Булганіна, Сулова чи Козлова. Але в кожную «союзну національну республіку» Хрущов посилає «старших братів» із Москви чи до Києва, чи до Риги, чи то до Тбілісі з рішальними уповноваженнями, бо

кожна компартія в «союзній республіці» це тільки **обласна організація** КПСС, що згідно з статутом КПСС, повинна безумовно виконувати всі накази Москви. Це — так званий «демократичний централізм»... Хрущов не посміє «добровільно» вивозити людину із Польщі або з Чехословаччини на цілиніні землі в Казахстані, але з Естонії, України або Грузії це робиться за помахом руки першого секретаря КПСС, і вожді «союзних партій» повинні виявляти «ентузіязм», виконуючи накази свого московського пана. Не знаємо, з яких мотивів п. Левицький, що хвалиться своїми глибокими студіями проблем Советської імперії, так фальшиво освітлює положення в Україні для польських читачів? Чи це не відгук ілюзій, які він разом з другим «великим знавцем-советологом» п. Майстренком сів у недоброї слави «Впереді»? Про «Вперед» знаємо, що його «філософія» не мала ніякого впливу в українському громадянстві. Але польська паризька «Культура» має багато читачів, і баламутні та ще з такою самопевністю висловлені твердження п. Б. Левицького можуть дезорієнтувати польських читачів щодо ситуації в Україні.

ЗГАДКА ПРО ПАВЛА БОГАЦЬКОГО

З далекої Австралії прийшла сумна вістка: в грудні 1962 року помер Павло Олександрович Богацький.

В останні роки про життя й діяльність П. Богацького не було вістей. Виїхавши з Зах. Німеччини десь у 1949 році до Австралії, він не підтримував зв'язку навіть із ближчими особистими чи політичними приятелями, на сторінках української преси в еміграції не з'являлося його ім'я. З того можна робити висновок, що він перебував у важких обставинах, які полонили його й не давали йому змоги брати участь в культурному житті еміграції.

Проте, слід пригадати, що Павло Богацький належить до визначних діячів української науки, літератури, літературної критики, зокрема в ділянці Шевченкознавства його бібліографічні праці мали й матимуть вплив на розвиток цієї галузі студій.

Як письменник і літературознавець, П. Богацький виростав в атмосфері українського політичного й культурного ренесансу наприкінці минулого й початку теперішнього сторіччя. Немає змоги тепер подавати його докладну біографію, але належить згадати, що він спільно з Микитою Ю. Шаповалом (М. Сріблянський) та іншими поступовими політичними й культурними діячами заснував у 1909 році журнал «Українська Хата» в Києві. Цей журнал виходив до 1914 року, формуючи нові національні, політичні, соціально-економічні і культурні завдання, що стояли перед українським народом та його інтелігенцією. Своїми літературними формами цей журнал відрізнявся від інших тодішніх видань, що назагал були

досить консервативні. Журнал пропагував модернізм у мистецтві, у його формах і естетиці, використовуючи досягнення в цій ділянці кращих європейських письменників, критиків та інших творців загально-людських цінностей. Ідеологічною базою цього журналу та його співробітників було соціалістичне вчення в його демократичній формі. Напрямок політичної й соціально-економічної публіцистики надавав М. Шаповал, Євшан — літературної й мистецької критики. З визначних письменників містилися твори: І. Франко, Леся Українка, О. Олесь, Гр. Чупринка, В. Стефаник, О. Кобилянська, В. Винниченко, Галина Журба та ін. Серед цих провідних поетів і письменників духово виростав і Павло Богацький, що почав свою літературну творчість в «Українській Хаті».

Та недовго цей журнал мав змогу виходити. В 1914 році його російська влада заборонила видавати, а Павла Богацького заарештувала й застала до Наримського краю.

На засланні П. Богацький був до Лютневої революції, а потім повернувся до Києва, де за влади Української Центральної Ради його призначено начальником міліції міста Києва. За влади Директорії Української Народної Республіки П. Богацький був на посаді столичного отамана й отамана Коша Охорони Республіки. Цей час бурхливого будівництва української демократичної державности забирив усю здібність і кипучу енергію тоді молодого громадського й політичного діяча П. Богацького, який брав участь в обороні молоді української республіки.

В 1920 році, коли Україну завсювали большевицькі загони, П. Богацький виїхав до Польщі, а потім до Чехословаччини, де в Празі включився до праці, яку провадив Український Громадський Комітет серед української еміграції. На цю пору припадає славна доба будівництва українського шкільництва в Чехословаччині, що його провадив Український Громадський Комітет на чолі з М. Шаповалом. В системі цього Комітету виконував відповідальну працю й Павло Богацький, а коли був створений Український Соціологічний Інститут, то П. Богацький був його членом і директором бібліотеки. Пізніше, десь у році 1928-29, П. Богацький був обраний головою Українського Громадського Видавничого Фонду, який видав десятки високошкільних підручників, наукових книг, творів красноречивого письменства та інших важливих видань. Чимало з тих книг редагував П. Богацький. Особливої уваги заслуговує гарне видання творів Григорія Чупринки з літературно-критичною статтею й бібліографічними довідками П. Богацького.

Свою наукову працю П. Богацький зосередив над Шевченковими творами, в зв'язку з їх виданням та порівнянням і вивченням текстів. Детальним вивченням і аналізом різних видань творів Т. Шевченка П. Богацький великою мірою спричинився до в'яснення важливих сторін творчости нашого великого поета. В цій ділянці Шевченкознавства П. Богацький майже не мав конкурентів, він був визнаний незаперечним авторитетом.

За його редакцією вийшли вибрані твори Михайла Драгоманова, перший том запланованого кількатомового видання. Його перу належить критико-бібліографічна монографія під наголовком «Кобзар Т. Шевченка за сто літ», що вийшла друком у 1942 році.

П. Богацький був обраний дійсним членом Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові, дійсним членом Українського Філологічного Т-ва в Празі та ін. наукових і дослідчих установ.

П. Богацький був виїмково скромний, роботящий і приємний у товариських відносинах. Політично він належав увесь час до провідних членів Української Партії Соціалістів-Революціонерів, хоч в останні роки його участь у політичнім житті припинилася, з огляду на еміграційні умови життя й боротьби за існування.

Народився П. Богацький 1883 року на Поділлі, учився в Духовній семінарії, а потім у Військовій школі і деякий час був старшиною російської армії ще перед першою світовою війною.

Помер він у місті Тіррул, що знаходиться в 40 милях від Сіднею, де й був похований.

Свою працею й творами П. Богацький вписав своє ім'я на сторінки історії української науки й культури і пам'ять про нього збережеться в віках.

С. Довгаль

ПАМ'ЯТІ АНТОНА ЧЕРНЕЦЬКОГО

Наша свідомість якось не сприймає сумної вістки про смерть Антона Чернецького. Активний, повний енергії і творчих задумів, Він назавжди лишиться в пам'яті всіх, хто знав Його або співпрацював із Ним. Проте, наперекір нашому уявленню, Антін Чернецький 15 лютого 1963 року несподівано помер. Рік тому на сторінках «Вільної України» (ч. 33) ми відзначали Його 75-річний ювілей і стан його здоров'я не віщував кінця, адже природою Він був наділений міцним тілом і духом.

Народився Антін Чернецький 8 квітня 1887 року в Бережанах, де і вчився в народній школі та в гімназії. Але не формальною шкільною освітою визначалися Його знання; належав він до тієї категорії людей, які вчилися все своє життя, а суспільство минуле й сучасне зо всім своїм науковим і культурним надбанням було Його університетом. Звідти походили Його знання й життєвий досвід. Все прочитане й засвоєне озброїло Його свідомість, привело до соціалістичного світогляду, що був провідним від молодечих гімназіяльних років до кінця Його трудолюбивого життя. Антін Чернецький не був догматиком, соціалістичне вчення він сприймав критично, для нього не існували непорушні догми; соціалістичні теорії, як і всякі інші наукові твердження, підлягали аналізу і, так би мовити, критиці чистого розуму в конфронтації в досвідом і перевіреною життєвою практикою. Але раз засвоєні істини А. Чернецький боронив з послідовністю і з доказовою силою аргументів.

Тому його численні статті, що були вміщені в різних, переважно соціалістичних і загально-демократичних виданнях, мали публіцистичний і науковий характер.

Літературна спадщина А. Чернецького в українській публіцистиці займає визначне місце. Виймовою ваги матеріяли з діянки професійного руху, де він був піонером, матимуть велике значення і в майбутньому, як відіграли свою роль в минулому, коли він був організатором і теоретиком професійного руху в Західній Україні, зокрема професійних спілок залізничників. Окупація Західної України советським військом і встановлення комуністичної диктатури в Україні припинили діяльність як професійних спілок, так і їхнього організатора, але А. Чернецький продовжував свою діяльність в професійному русі й поза межами України, в еміграції, коли його було обрано членом ради Міжнародного Центру Вільних Діячів Професійного Руху (осідок у Парижі). Тут він безпосередньо включився в міжнародну сім'ю робітництва, репрезентуючи мільйони українського трудового народу, позбавленого своїх організацій і права виступати на міжнародній арені. Антін Чернецький достойно репрезентував український професійний рух у вільному світі й своїми літературними творами та виступами на міжнародних конгресах говорив правду про колоніальний визиск України московським окупантом.

Діяльність А. Чернецького в політичному секторі визначалася теж високими кваліфікаціями. Згадати б тільки, що він був одним з провідних діячів Української Соціал-Демократичної Партії в Західній Україні, був членом уряду ЗОУНР в 1918 році, коли його покликала Українська Національна Рада у Львові на керівника ресорту праці й соціальної опіки. Відповідальну працю А. Чернецький виконував і пізніше між двома світовими війнами, а коли в еміграції була створена Українська Національна Рада, то А. Чернецький був її членом від фракції Української Соціалістичної Партії.

Визначну й позитивну роль виконав А. Чернецький в українському соціалістичному русі, зокрема в об'єднанні чотирьох українських соціалістичних партій (Української Соціалістично-Радикальної Партії, Української Соціал-Демократичної Партії, Української Партії Соціалістів-Революціонерів та Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії) в одну Українську Соціалістичну Партію. А. Чернецький був завжди за консолідацію соціалістичних політичних груп і великою радістю для нього було здійснення цієї ідеї, що сталося на спільній конференції в 1950 році в Авгсбурзі.

Похорон А. Чернецького відбувся 19 лютого 1963 р. в Цюріху, в крематорії. Від ЦК Української Соціалістичної Партії брали участь у похороні її голова Панас Феденко і член ЦК Іван Лучишин.

Перед пам'яттю Покійного Антона Чернецького схиляє голову український демократичний загаль в Україні й поза її межами.

С. Довгаль

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

Прошу вмістити цей мій лист як відповідь на інвективу «Управи Фундації для дослідів життя і діяльності полковника Євгена Коновальця» проти моєї книги «Український рух у ХХ столітті». Ця напасть, ніким не підписана і ніякими науковими аргументами не вмотивована, з'явилася в різних органах української преси на чужині. Проф. д-р Панас Феденко Лондон, 15 березня 1963 р.

Чи фундація має рацію?

Управа Фундації для дослідів діяльності Є. Коновальця, якщо вона береться вести свої досліді науковою метою, мала б насамперед засвоїти собі основне правило історичної науки, якому дав вираз римський історик Тацит: «без гніву й упередження» (*sine ira et studio*). В моїй книзі я навів твердження німецького автора Ф. Обермаера про зв'язки Є. Коновальця з урядом советської України в добі українізації. Мабуть членам управи фундації невідомо, що в добі «українізації» значне число українців на еміграції і в Західній Україні орієнтувалося на комуністів: винна була в цьому шовіністична політика Польщі, що душила український рух на українських землях. Згадаймо імена М. Грушевського, Петрушевича, Степана Рудницького, Антона Крушельницького, В. Винниченка, Кирила Студинського, Михайла Лозинського, Василя Панейка, згадаймо промови деяких українців-послів до польського союму, що згадували «українську радянську державу над Дніпром», щоб лякати поляків «старшим братом»... Згадаймо політичний союз між Німеччиною і Советською Росією, що був чинний від 1922 до 1933 року. Тоді Німеччина мала спільну розвідку з Советським Союзом, спрямовану в першу чергу проти Польщі. Польщу в тодішній політиці Західної України трактовано як головного ворога. Тому не диво, що до союзу між Берліном і Москвою в той час дехто ставився за відомим правилом: «Вороги моїх ворогів — мої приятелі». Відомо, що організація Євгена Коновальця стояла в зв'язку з однією західною великодержавою, і до 1933 року в пресі ОУН про положення українського народу в СРСР дуже мало згадувалося, вся пропаганда і атенати були спрямовані проти Польщі.

Ці факти були відомі Ф. Обермаєрові і він доповнив їх тим, що довідався з архівів німецького міністерства закордонних справ. Коли б управа фундації хотіла йти шляхом наукового досліді, то могла б у першу чергу звернутися до автора книги Ф. Обермаєра і просити у нього вияснення, на яких документах він спирався, згадуючи про подорож Коновальця до Києва на розмови з Г. Петровським. Замість цього нормального і єдино правильного шляху, управа фундації, без усякої підстави, твердить, мовляв, вістка про подорож Коновальця до Петровського в книзі Ф. Обермаєра була зроблена за моїм «відомом», більше того, це твердження було мною «підсунене» Обермаєрові...

Дискутувати з такого роду «науковими» методами дійсно трудно: бо той, хто в науковім досліді піддається почуванням і партійницьким упередженням, уже заздалегіть виключає себе із рядів тих, що шукають історичної правди.

Панас ФЕДЕНКО

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ» ЗЛОЖИЛИ:

КОЛЯДА 1963 р.: Дітройт: М. Ковальчук дол. 20.-, В. Лазечко 20.-, М. Дащинич 10.-, В. Лисий 5.86, **Вашінгтон, Д. К.:** Гр. Денисенко 16.-, Л. Марголіна-Гансен 13.-, Е. Залевська 6.-, П. Одарченко 2.-, **Міннеаполіс, Мінн.:** Д. Петрівський 2.-, **Нью Йорк, Н. Й.:** І. Паливода 26.-, Ст. Ріпецький 20.-, В. Діберт 10.-, Нат. і Гр. Ничка 10.-, М. Галій 5.-, І. М. 5.-, Осипа Маланчук 3.-, **Рочестер, Н. Й.:** М. Крижанівський 5.-, О. Кольцо 3.-, І. Мурин 2.50, Е. Загачевський 2.-, М. Дорош 1.-, М. Жируха 1.-, **Шікаго, ІЛЛ.:** З. Федоренко 4.53, Б. Білінський 1.-, **Торонто, Онт.:** Т. Лотоцький 10.-, Я. Остафійчук 6.-, Ст. Мелянишин 6.-, П. Мочарський 6.-, П. Бучинський 5.-, Вол. Дудар 5.-, І. Когут 2.-, Ол. Охрим 2.-, П. Г. 2.-, П. Балабан 2.-, І. Рабчевський 2.-, М. Хархаліс 1.50, І. Кушнір 1.-, П. Чепурний 1.-, Вол. Вдович 1.-, Ст. Бріль 1.-, **Бельгія:** Мир. Кокот дол. 10.-, І. Левко 1.-. Крім того в платили: М. Волошин дол. 2.-, С. Мокрій 2.-, Ю. Гончаренко 2.-, Е. Бехметюк 1.-, В. Васік 1.-, П. Вибираний 1.-, А. Енгель 1.-, Ол. Козловський 1.-, П. Кулиняк 1.-, К. Левченко 1.-, В. Садівник 1.-, П. Саламаха 1.-, Й. Сьомкало 1.-, М. Стецьків 1.-, З. Стефанів 1.-, М. Стратієнко 1.-, С. Задорожний 1.-, Д. Кочій 1.-, А. Кирилук 1.-, А. Яременко 1.-, В. Дубів 0.40, О. Маланчук 5.-, Ю. Охрим 2.-.

Дякуємо всім ВІШ Жертводавцям за їх цінну допомогу, а зокрема щиро подяку складаємо тим ВІШ. особам, що зайнялися збіркою пожертв.

Редакція і Адміністрація Журналу

УВАГА!

УВАГА!

В адміністрації журналу можна набути такі книжки:

1. Д-р І. Макух: «На народній службі», 1958, по ціні: тверда оправа \$ 9.25, м'яка \$ 6.75.
2. Д. Соловей: У справі оцінки акту державного перевороту 29 квітня 1918 року, 1959, по ціні \$ 0.50.
3. В. Данилович: На маргінесі VII Конгресу УККА, 1959, по ціні
4. Д-р С. Мішко: Гадяцький договір, 1959, по ціні \$ 0.60.
\$ 0.30.
5. Степан Ріпецький: Михайло Драгоманів-наш (Відповідь советським вченим), по \$ 0.40.
6. Д. Соловей: Людність України за сорок років влади ЦК КПСС, 1961. (Нове справлене видання після виявлення деяких помилок, що їх надруковано в ч. 27 «Вільної України»). Ціна \$ 1.50.

Прохаємо замовляти в адміністрації журналу недавно видані книжки:

Михайло Грушевський: «**ВИБРАНІ ПРАЦІ**», стор. 260 — в твердій оправі по ціні дол. 4.50.

Панас Феденко: «**УКРАЇНСЬКИЙ РУХ У ХХ-МУ СТОЛІТТІ**», стор. 272 по ціні дол. 3.00.

Панас Феденко: «Марксистські і большевицькі теорії національного питання», 1960, по ціні \$ 1.00.

Микола Ковалевський: При джерелах боротьби, спомини, враження, рефлексії, стор. 717. Гарне видання в твердій оправі по дол. 6.80.

Належність просимо слати на адресу:

UKRAINIAN FREE SOCIETY OF AMERICA

P. O. BOX 4 PETER STUYVESANT STATION NEW YORK 9, N. Y.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА РІК 1963-ИЙ.

«ВІЛЬНА УКРАЇНА» починає десятий рік свого існування. Дякуємо всім організаціям і особам за дотеперішню підтримку. Просимо надсилати передплату на рік 1963-ий, а також пожертви на пресовий фонд.

Річна передплата становить дол. 4.00. Поодиноке число коштує дол. 1.00. Подвійне ч. 35-36 — дол. 2.—

«ВІЛЬНА УКРАЇНА» прохає приєднувати їй нових передплатників. Так давні, як і ново приєднані передплатники можуть одержати в адміністрації книжку спогадів визначного діяча д-ра І. Макуха «НА НАРОДНІЙ СЛУЖБІ» по зниженій ціні, а саме: дол. 5.25 в м'якій оправі (повна ціна дол. 7.75), а в твердій дол. 6.75 (повна ціна 9.25).

Річна передплата:

АНГЛІЯ — 12 шілінгів. Поодиноке число коштує 3 шілінги.

ФРАНЦІЯ — 10 франків. Поодиноке число коштує 2.50 франка.

Передплату і датки на пресовий фонд з тих країн слати на адресу наших представників:

Англія: Mr. G. VACCARO, 551 Chiswick High Road, London, W. 4, England.

Франція: Dr. Bohdan FEDENKO, B. P. 150 — 14, Paris 14, France.

Західна Німеччина: Ing. Spyrydon DOVHAL, München 23, Beichstrasse 8-9/1.

Адміністрація журналу